
KOHNSTAMM
INSTITUUT

Innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie

Samenvatting van vijf deelonderzoeken

ANNEMIEK VEEN

JEANET BUS

LOES VAN DRUTEN

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Veen, A. (Kohnstamm Instituut)

Bus, J. (University of Stavanger)

Druuten, L. van (KBA)

Eindrapport innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie.

Samenvatting van vijf deelonderzoeken.

Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

(Rapport 1064, projectnummer 20755)

ISBN 978-94-6321-137-6

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek
(dossiernummer 405-17-930)

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1226

www.kohnstammstituut.nl

Dataverwerking: Elion.nl

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2020

**Onderzoek naar
innovaties in VVE**

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1 Effectief innoveren in de vve	3
1.1 Opbrengstgericht innoveren	3
1.2 De kennispiramide	5
2 Amsterdam: 15 uur voorschoolse educatie voor alle peuters	9
3 Den Haag: kunstenaars in de groep	17
4 Dordrecht: “Let’s nudge”, digitale prentenboeken thuis	27
5 Heerlen: Reflectief practicum	33
6 Leiden: Motivatie als motor voor professionalisering	43
7 Conclusies op basis van de kennispiramide	53
7.1 Analyse aan de hand van de kennispiramide	53
7.2 Samenvatting en implicaties	61
Literatuur	65
Deelrapporten project Innovatiecentra vve	67
Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut	69

Voorwoord

In deze brochure bundelen we de resultaten van vijf deelonderzoeken die onder de noemer onderzoek naar 'Innovatiecentra vve' zijn uitgevoerd in de periode najaar 2018 – medio 2020. Vve staat voor voor- en vroegschoolse educatie. Hiervoor komen kinderen in aanmerking die risico lopen op een onderwijsachterstand. De innovatiecentra vve zijn te beschouwen als proeftuinen waar de kinderopvang in samenwerking met de gemeente gedurende drie jaar experimenteert met een innovatieve maatregel om het vve-aanbod te verbeteren. Er werden vijf gemeenten als 'innovatiecentrum' geselecteerd voor deelname: Amsterdam, Leiden, Dordrecht, Den Haag en Heerlen. Het onderzoek werd uitgevoerd door onderzoekers van het Kohnstamm Instituut, KBA Nijmegen en Vrije Universiteit Amsterdam. De centrale onderzoeksvraag is of de innovatieve maatregelen effect hebben en de kwaliteit van de vve verhogen.

Het onderzoek betreft vijf deelonderzoeken:

- '15 uur voorschoolse educatie' in Amsterdam (onderzoekers: Annemiek Veen en Merlijn Karssen, Kohnstamm Instituut);
- 'Kunstenaars in de groep, onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie' (onderzoekers: Annemiek Veen, Folkert Haanstra & Merlijn Karssen);

- ‘Thuis voorlezen met digitale prentenboeken’ in de gemeente Dordrecht (onderzoekers: Adriana Bus en Rosalie Anstadt, Vrije Universiteit);
- Het ‘reflectief practicum’ in Heerlen, gericht op versterking van samenwerking tussen voor- en vroegschool (onderzoekers: Loes van Druten en Annemarie van Langen, KBA);
- Motivatie als motor voor professionalisering van pm’ers in Leiden (onderzoekers: idem);

Aan dit project was een functionaris verbonden voor onderlingen kennisuitwisseling en kennisverspreiding, Heleen Versteegen van Sardes.

Nadere informatie over het project is te vinden via de website: https://www.sardes.nl/innovaties_in_vve

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) en het ministerie van OCW.

Aan dit onderzoek is een begeleidingscommissie verbonden, bestaande uit Prof. dr. Louis Tavecchio, Dr. Annerieke Boland, Dr. Edith de Meester, drs. Maartje Jacobs, drs. Ernst Radius.

Graag willen we alle pedagogisch medewerkers en leidinggevendenden van de deelnemende kinderopvangorganisaties en de voor dit project verantwoordelijke beleidsambtenaren van de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Dordrecht, Leiden en Heerlen hartelijk danken voor hun medewerking aan dit onderzoek.

1 Effectief innoveren in de vve

1.1 Opbrengstgericht innoveren

Het NRO-project 'Innovatiecentra vve' heeft als centrale onderzoeksvraag: hoe effectief zijn veelbelovende vve-innovaties? Gemeenten konden in 2017 vve-projecten voordragen die aansluiten bij hun streven naar kwaliteitsverbetering van het vve-aanbod en waarvan ze een duidelijke meerwaarde verwachtten. In reactie op deze oproep heeft een groot aantal gemeenten zich gemeld en een voorstel ingediend.

Een jury samengesteld uit experts en onderzoekers op het terrein van vve selecteerde de vijf meest veelbelovende ideeën uit de pool van projecten met het doel vve te versterken. De indieners - gemeenten die samen met voorschoolse instellingen en andere partners, innovatiecentra vormen met het doel het idee uit te voeren - hadden zich bereid verklaard aan onderzoek naar de innovatie te willen meewerken.

Het project is geïnitieerd om de beoogde vernieuwingen onder een vergrootglas te leggen en te onderzoeken in hoeverre de vernieuwing daadwerkelijk kon worden gerealiseerd en waar mogelijk opbrengsten te testen. Over elke interventie is een

onderzoeksrapport verschenen¹ dat de basis vormt voor deze brochure.

Per project beschrijven we :

- of de innovatie goed onderbouwd is, dat wil zeggen, of het plausibel is dat de innovatie het gedrag van pedagogisch medewerkers (pm'ers) of kinderen in de verwachte richting kan beïnvloeden,
- of de plannen duidelijk omschreven en uitvoerbaar zijn,
- of de innovatie door betrokkenen als verbetering van de bestaande praktijk wordt ervaren en
- wat de opbrengsten zijn.

Op deze wijze wordt het potentieel van de innovaties verduidelijkt, ook als nog geen sprake is van meetbare effecten. De resultaten worden in deze brochure samengevat om andere gemeenten en centra inzicht te bieden in de innovaties. We vergelijken de opzet en de belangrijkste opbrengsten van de vijf innovatieprojecten en laten zien waar innovaties tekort schieten en, waar mogelijk, suggereren we mogelijkheden om de innovaties te versterken. Op deze manier kan de hele sector profiteren van de kennis die is opgebouwd door dit onderzoekproject.

---

1 Veen, A. & Karssen, M. (2020). **15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam**. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1063

Veen, A., Haanstra, F. & Karssen, M. (2020) **Kunstenaars in de groep**. Onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1054

Bus, A.G. & Anstadt, R.(2020). **Thuis Voorlezen met Digitale Prentenboeken**. Een veelbelovende interventie voor twee- en driejarigen met een taalachterstand? Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1058

Druten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage innovatiecentrum Heerlen 'Kijken in elkaars keuken' ten behoeve van samenwerking tussen peuteropvang en basisschool. Nijmegen: KBA.

Druten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage Innovatiecentrum Leiden Motivatie als motor voor professionalisering. Nijmegen: KBA.

1.2 De kennispiramide

In de vergelijking van de projecten maken we gebruik van de zogenoemde kennispiramide² met op vier niveaus bewijsvoering voor de werking van de innovaties:

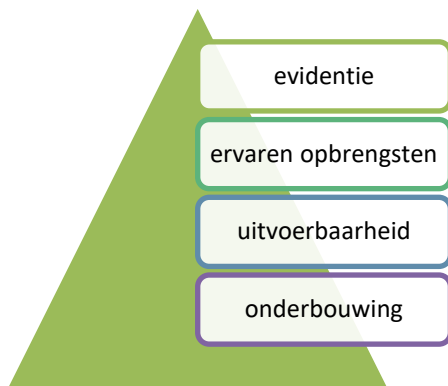
1. *onderbouwing*: Het eerste niveau is een onderbouwing van het idee dat de basis vormt voor de interventie; het idee (praktijktheorie) vormt de pijler van de interventie en is kansrijker als het gebaseerd is op een analyse van de problemen in de vve en op basis van literatuur beargumenteerd kan worden dat het idee positieve effecten op vve heeft.
2. *uitvoerbaarheid*: Het tweede niveau betreft de vraag of het idee/ de praktijktheorie succesvol getransformeerd is in een uitvoerbaar plan dat het mogelijk maakt de innovatie te concretiseren.
3. *ervaren opbrengsten*: Het derde niveau heeft betrekking op de vraag of de betrokkenen het plan als een verbetering van de bestaande praktijk ervaren en het willen continueren.
4. *evidentie*: Het vierde niveau, tevens de hardste vorm van kennis, bestaat uit resultaten die objectief meetbaar zijn: dit betreft het harde – vaak statistische – bewijs dat de innovatie een verbetering van de vve vormt.

Alle niveaus zijn belangrijk voor een succesvol project: het begint met een inspirerend en goed onderbouwd idee, dat uitvoerbaar moet zijn. Deze elementen vormen de pijlers in de kennispiramide en van beide hangt af of het mogelijk is effecten van innovaties te

---

² Alavi & Leidner, 1999; Luyten, Ehren, & Meelissen, 2011; Heemskerk, I, Meijer, J., Eck, E. van, Volman, M., & Karssen, M., 2011

testen en bewezen kan worden dat de innovaties zich vertalen in effecten op pedagogisch handelen en/of de ontwikkeling van kinderen. In alle projecten is een serieuze poging gedaan naast door de betrokkenen ervaren opbrengsten ook empirische evidentie te vinden maar niet in alle gevallen succesvol vaak doordat de basis van de piramide – onderbouwing en uitvoerbaarheid – tekort schiet.

In de nu volgende hoofdstukken 2, 3, 4, 5 en 6 relateren we per deelonderzoek de bevindingen aan de kennispiramide.

Per deelproject geven we een beschrijving van: het idee, de onderbouwing, de uitvoerbaarheid, de door de betrokkenen ervaren opbrengsten en of er evidentie is voor de werking van de innovatie.

We bespreken achtereenvolgens:

- '15 uur voorschoolse educatie' in Amsterdam;
- 'Kunstenaars in de groep, onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie' in Den Haag;
- 'Thuis voorlezen met digitale prentenboeken' in de gemeente Dordrecht;

- Het 'reflectief practicum' in Heerlen, gericht op versterking van samenwerking tussen voor- en vroegschool ;
- Motivatie als motor voor professionalisering van pm'ers in Leiden.

Ten slotte vatten we in hoofdstuk 7 de meest opvallende opbrengsten samen en formuleren we conclusies.

2 Amsterdam: 15 uur voorschoolse educatie voor alle peuters

De gemeente Amsterdam en vijf kinderopvangorganisaties namen het initiatief om de Amsterdamse maatregel '15 uur voorschoolse educatie' te laten onderzoeken. De gemeente Amsterdam werkt al jaren aan de realisatie van een Amsterdamse basisvoorziening voor peuters, die van hoge kwaliteit is en die goed aansluit bij de basisschool en bij de behoefte van de ouders. Het beleid is gericht op het ontwikkelen van een voorzieningen-aanbod dat toegankelijk is voor alle peuters, van werkende en niet-werkende ouders, met en zonder (taal)achterstand en in elke wijk van de stad. Toen veel andere gemeenten werkten met een aanbod van 10 uur voorschoolse educatie aan doelgroep peuters, bood de gemeente Amsterdam 12 uur voorschoolse educatie aan kinderen met doelgroep indicatie en 6 uur aan kinderen zonder indicatie, met de beoogde uitkomst dat deze groepen kinderen samen (en dus niet: gesegregeerd) een voorschoolse voorziening bezoeken. Per januari 2018 werd de maatregel 15 uur voorschoolse educatie van kracht. Deze maatregel maakt het mogelijk dat zowel doelgroepkinderen als niet doelgroepkinderen 15 uur per week, verdeeld over minimaal drie dagen aan een voorschoolse voorziening kunnen deelnemen.

Onderbouwing: 15 uur vve

Achtergrond van de maatregel is de sinds 2018 geldende wet Harmonisatie kinderopvang peuterspeelzaalwerk. Deze wet is erop gericht de kwaliteit, het toezicht en de financiering van kinderopvang meer op één lijn te krijgen.

Voormalige peuterspeelzalen zijn sindsdien omgevormd tot kinderdagverblijven en moeten hiermee voldoen aan de kwaliteitseisen die gelden voor kinderdagverblijven. Typerend voor kinderopvangvoorzieningen in vergelijking met peuterspeelzalen is dat zich, als gevolg van een wisselend aantal deelname-uren, geen stabiele stamgroepen vormen. Dat bemoeilijkt het streven om alle kinderen een passend (vve)aanbod te doen. Daarom biedt de gemeente 15 uur gratis opvang aan voor alle kinderen vanuit de gedachte dat dit een gunstige invloed heeft op vve. Effecten op kinderen worden in de eerste plaats verwacht van uitbreiding van het aantal uren. De redenering is dat meer uren 'blootstelling' (meer leer/ontwikkeltijd) leidt tot betere prestaties en minder achterstand (direct effect). En meer uren leidt tot een betere organisatie en kwaliteit van het aanbod, met uiteindelijk een positieve uitwerking voor het welzijn en de prestaties van de kinderen (indirect effect). Een ander effect van de maatregel zou zijn dat deze segregatie tegengaat omdat menging van doelgroep- en niet doelgroepkinderen wordt bevorderd. Een gemengde setting zou sociale relaties tussen kinderen van verschillende achtergronden bevorderen en gunstig zijn voor de cognitieve ontwikkeling, omdat kinderen met achterstand kunnen leren van kinderen zonder achterstand.

Uitvoerbaarheid en implementatie

De kinderopvanginstellingen waren vrij in het bepalen van de 15 uur over de week, met als restrictie een minimum van drie dagen. Uit de gegevens die de kinderopvanginstellingen beschikbaar stelden bleek dat de meeste voorzieningen kozen voor een model van drie dagdelen van vijf uur of vier dagdelen van drie driekwart

uur. Slechts twee van de vijf kinderopvangvoorzieningen kozen voor vaste dagdeelcombinaties (waarop kinderen komen) en een verplichte afname van 15 uur. De andere organisaties richtten zich meer naar de behoeften van de ouders (die nu, als gevolg van de invoering van de kinderopvangtoeslag) immers betalen voor een plek. De maatregel heeft dus geleid tot verschillende modellen, maar slechts gedeeltelijk, tot, zoals de gemeente verwachtte, stabiele groepen.

Ervaren opbrengsten

De geïnterviewden beoordelen de urenuitbreiding als positief, in de eerste plaats voor de kinderen. Uitbreiding van uren betekent meer tijd voor kinderen om zich onder begeleiding te ontwikkelen. Meer tijd op de opvang betekent dat er meer mogelijkheden zijn om kinderen in aanraking te brengen met activiteiten en materialen waar ze thuis niet mee in aanraking komen. Verder onderschrijven de geïnterviewden wat vooraf al werd verwacht: meer uren maakt een andere invulling van het dagprogramma mogelijk, met meer tijd voor individuele aandacht en werken in kleine groepjes.

De maatregel heeft niet geleid tot een meer heterogene instroom van doelgroep- en niet doelgroepkinderen. Daardoor is de gelegenheid om van elkaar te laten leren (cognitief en sociaal) niet toegenomen en, afgaand op de interviews, wordt daar ook nauwelijks expliciet op gestuurd.

Factoren in de context hebben de uitvoering van de maatregel beïnvloed. Belangrijk is een andere maatregel, die gelijktijdig werd genomen, de verlaging van de instroomleeftijd van tweeënhalve naar twee jaar, die vooral consequenties had voor de pedagogische aanpak op de groepen. Beide veranderingen, zowel de urenuitbreiding als de leeftijdsverlaging, leiden tot aanpassingen in het vve-programma afhankelijk van het gekozen model is er meer tijd ingeruimd voor spelen, het werken in kleine groepjes, eten en slapen.

Een andere contextfactor is de uitval van kinderen als gevolg van de harmonisatie. Zowel op het niveau van de pm'ers als op het niveau van de kinderopvangorganisaties heeft men veel moeite gedaan om uitval van kinderen tegen te gaan, onder meer door oudervoorlichting over de nieuwe maatregelen en het bieden van administratieve ondersteuning van ouders bij het invullen van toeslaaanvragen en dergelijke.

Een bevorderende factor in de context zijn de voorzieningen voor scholing en professionalisering die de gemeente biedt.

Gemeten opbrengsten

Ten aanzien van de kinderen werden effecten verwacht op zowel de sociaal-emotionele ontwikkeling (bijvoorbeeld: stabielere groepen zorgen voor betere onderlinge relaties) als de taal- en cognitieve ontwikkeling (passender aanbod; in stabielere groepen zijn er meer mogelijkheden om kinderen van elkaar te laten leren, ook cognitief). In de onderzoeksopzet hebben we geen effectmeting op de kinderen opgenomen. In de eerste plaats omdat het in het bestek van dit onderzoek niet mogelijk was zelf rechtstreeks effecten op kinderen te meten. In de tweede plaats omdat gebleken is dat we het instrument dat we hiervoor in wilden zetten (gegevens uit het observatie instrument KIIK! dat in veel kinderopvanginstellingen wordt gebruikt om de ontwikkeling van kinderen te meten) niet geschikt bleek voor gebruik in (grootschalig) onderzoek. Voor resultaten over effectiviteit van urenuitbreiding op kinderen verwijzen we daarom naar lopend landelijk onderzoek naar de uitbreiding van het urenaanbod ('16 uur vve').

Veranderingen in groepssamenstelling

Hoewel de geïnterviewden geen toename van heterogeniteit in de groepen verwachtten, als gevolg van de maatregel, hebben we in de vragenlijst voor pedagogisch medewerkers toch een vraag opgenomen naar het aandeel indicatiekinderen op de groep.

Verwacht zou kunnen worden dat in de stabiele groepen (waar in aanvang meer kinderen met een vve-indicatie zitten) een toename zou zijn waar te nemen van het aandeel niet-indicatiekinderen. Die toename zien we niet. In tegendeel, in de stabiele groepen zijn er op de eindmeting meer vve-doelgroepkinderen dan op de beginmeting. In de niet stabiele groepen zijn er op de eindmeting minder doelgroepkinderen dan op de beginmeting. Op deze manier gemeten worden beide groepen in periode waarin de maatregel zijn beslag moet krijgen dus niet heterogener naar doelgroep indicatie. Wel is in beide groepen op de eindmeting een hoger aandeel kinderen dat geen Nederlands spreekt dan op de beginmeting. De verschillen zijn echter nergens significant.

Verandering in gerapporteerde kwaliteit

Met behulp van een vragenlijst is onderzocht in hoeverre er sprake is van vooruitgang en verschil in vooruitgang tussen de condities op aspecten van het pedagogisch handelen, zoals spelverrijking, doen-alsof spel, bevorderen van zelfregulatie, emotionele ondersteuning, aanbod aan taalactiviteiten, aanbod aan wetenschap en techniek en vertrouwen in eigen vaardigheden. Uit de analyse komt alleen een verschil naar voren tussen de stabiele en niet stabiele groepen op spelverrijking. Op de niet stabiele groepen daalt de score op spelverrijking, terwijl de score voor de stabiele groepen gemiddeld nauwelijks verandert tussen de begin- en eindmeting. Voor de overige uitkomstmaten van gerapporteerde kwaliteit vinden we geen verschillen in ontwikkeling tussen stabiele en niet stabiele groepen.

Verandering in geobserveerde kwaliteit

Als het gaat om de pedagogisch-didactische aanpak in de peutergroepen blijken er op het observatie instrument CLASS³

---

³ In vier van de vijf deelstudies werden observaties uitgevoerd met het observatieinstrument Classroom Assessment Scoring System Toddler (CLASS) (La Paro, Hamre & Pianta, 2011). Op basis van een begin- en

geen verschillen te zijn tussen de twee condities in emotionele kwaliteit. Dit betekent dat de groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen begin- en eindmeting in geboden emotionele ondersteuning (de sfeer in de groep, onderlinge relaties, sensitiviteit en responsiviteit van de pm'er, inbreng en initiatief van kinderen honoreren, gedragsregulering en groepsmanagement). Ook voor educatieve kwaliteit vonden we geen verandering tussen de begin- en eindmeting over de twee condities heen. Educatieve kwaliteit heeft betrekking op het ondersteunen van het leren, geven van feedback, stimuleren van taalontwikkeling.

Voor de geobserveerde kwaliteit vinden we geen verschillen tussen stabiele en niet stabiele groepen in de ontwikkeling.

De verwachting was dat stabiele groepen zich beter zouden ontwikkelen op aspecten van kwaliteit van het pedagogisch handelen, zoals gemeten met de vragenlijst en op basis van de groepsobservaties. Die ontwikkeling zien we niet.

Gegevens over deelname intensiteit en groepssamenstelling

De gemeente is gevraagd naar gegevens waarmee de gevolgen van de 15-uurs maatregel in beeld kan worden gebracht. Te denken valt aan gegevens over de deelname intensiteit (het aantal uren dat daadwerkelijk door doelgroep peuters wordt afgenomen) en gegevens over de samenstelling van de groepen. Deze gegevens zijn niet (zonder meer) voorhanden. Wel is de deelname door doelgroepkinderen aan voor- en vroegschoolse educatie in de betreffende periode onderzocht. Hier is onderzoek naar gedaan vanwege zorgen om gevolgen van de harmonisatie, die een uitstroom van voorschoolpeuters uit de vve veroorzaakte. In opdracht van de gemeente keek Onderzoek, Informatie en Statistiek (OIS) naar de invloed van de harmonisatiewet heeft op

---

eindmeting werd nagegaan in hoeverre de kwaliteit van de groepsinteracties veranderde, in de onderzochte periode, mogelijk als gevolg van de interventie.

de deelname van Amsterdamse peuters . Uit het onderzoek bleek dat de meeste doelgroepkinderen van ouders met een laag inkomen op de voorschool zijn gebleven. Er is sprake van uitval, maar die is het kleinst onder de laagste inkomensgroepen, waar de meeste indicatiekinderen in vallen.

Resumerend

We kunnen stellen dat de maatregel 15 uur voorschoolse educatie is geïmplementeerd. Dit is echter niet gebeurd op de wijze die men op voorhand verwachtte, namelijk in de vorm van stabielere peuteropvanggroepen en met als resultaat meer menging van doelgroep- en niet doelgroepkinderen.

Op het niveau van het gedrag (van pedagogisch medewerkers) zien we geen veranderingen; niet in positieve, maar ook niet in negatieve zin. We zien noch verschillen in kwaliteit van pedagogische aanpak tussen stabiele en niet stabiele groepen, noch verschil in ontwikkeling tussen beide groepen, als gevolg van de urenuitbreiding.

Wel zien we waardering voor de maatregel: geïnterviewden staan positief tegenover uitbreiding van het aantal uren voor kinderen met een vve-indicatie. Pm'ers vinden de langere dagdelen prettig, omdat het hen in staat stelt het programma flexibeler af te stemmen op de kinderen.

Ook onderschrijft men het streven naar meer gemengde groepen. Het zorgen voor een grotere heterogeniteit is echter niet iets waar een kinderopvang-organisatie zelfstandig veel invloed op uit kan oefenen. Factoren in de omgeving, zoals bijvoorbeeld de sociaal-economische samenstelling van de wijk, spelen hierbij een rol. Wanneer gemeentes nastreven dat kinderen van verschillende achtergronden al jong met elkaar opgroeien, dan zijn er (ook) andere beleidsmaatregelen nodig.

De verandering naar 15 uur is uitgevoerd in een periode waarin meerdere veranderingen hebben plaatsgevonden in de

kinderopvang/vve. Ten eerste een verandering van gratis vve naar naar vve met een betaalde bijdrage. Ten tweede een verlaging van de leeftijd waarop kinderen de vve binnenkomen, van tweeënhalf naar twee jaar. De jongere doelgroep heeft het werk er voor de pm'ers niet makkelijker op gemaakt, omdat zij nog niet gewend waren om met deze kinderen om te gaan en omdat de groep daardoor diverser werd.

Bovendien hebben ouders gereageerd op de financiële wijzigingen. De doelgroepen uit de gezinnen uit de laagste inkomensgroepen zijn weliswaar gebleven, maar de doelgroepkinderen van werkende ouders zijn vaker naar de gewone kinderopvang gegaan, al dan niet met een specifieke vve-groep. De samenstelling van de groep kinderen is dus ook veranderd, maar we hebben niet kunnen onderzoeken of dat ook leidde tot bijvoorbeeld een lager gemiddeld ontwikkelingsniveau.

Mogelijk hebben deze verschillende factoren invloed gehad op de gevonden resultaten en kunnen we uit het onderzoek geen definitieve conclusies trekken over de invloed van meer uren vve op stabiliteit, menging en proceskwaliteit. Daar komt bij dat het verschil met de oorspronkelijke 12 uur vve ook niet erg groot was. Een rigoureuze wijziging in de deelnametijd per week zou wellicht een ander beeld hebben laten zien.

3 Den Haag: kunstenaars in de groep

Het Haagse project Jong Beginnen is een kunstproject voor jonge kinderen en hun ouders. De bedoeling is om peuters en hun ouders vertrouwd maken met kunst. De kern wordt gevormd door jaarlijks zeven kunstontmoetingen van de kinderen met kunstenaars uit verschillende disciplines (muziek, dans, beeldend, en mime, of combinaties hiervan). Naast de uitvoeringen en voorstellingen in de peutergroepen of het theater krijgen pm'ers coaching die erop gericht is om het kunstproject in te passen in hun praktijk. Ouders kunnen voorstellingen bijwonen om zo te ervaren wat kunst met henzelf en met hun kind kan doen. Verder zijn twee thema-bijeenkomsten binnen de zogenoemde 'thema-doe-ochtenden' (de aan de vve-programma's gekoppelde ouderactiviteit) afgestemd op de kunstontmoeting.

Onderbouwing van het kunstproject

Het uitgangspunt van het kunstproject is dat het effecten teweeg brengt bij zowel kinderen als pm'ers als ouders. Ten aanzien van kinderen gaat het om het oproepen van positieve emoties, zoals blijdschap, plezier, verwondering, trots en zelfvertrouwen, interesse en betrokkenheid. Verwacht wordt dat de kunstontmoetingen creativiteit en taalontwikkeling bij kinderen stimuleren (onder andere doordat de activiteit uitnodigt tot spel en gesprekjes achteraf). Van de aanwezigheid van de kunstenaars in de groep wordt aangenomen dat dit het handelen van de

pedagogisch medewerkers beïnvloedt en er via hen ook weer effecten ontstaan bij de kinderen. Pm'ers zien en ervaren reacties bij kinderen tijdens de kunstontmoetingen, zoals plezier, betrokkenheid en aandacht en nemen deze ervaringen mee naar hun groep. Zij doen ideeën op over materiaalgebruik en krijgen inzicht in het gebruik van non-verbale uitingen en wat dit teweeg brengt bij kinderen.

Wat ouders betreft is de redenering dat ze door aanwezigheid bij de kunstontmoetingen in combinatie met het bijwonen van de themaochtenden vaker naar theater of andere culturele instellingen gaan ('cultuurparticipatie'), zien wat kunst met hun kind doet, leren (beter) in te spelen op de behoeften van hun kind en thuis vergelijkbare activiteiten (knutselen, aanmoedigen van fantasiespel) gaan doen.

Wat betreft de kinderen maakt de onderzoeksliteratuur een onderscheid in soorten effecten van kunst en kunsteducatie. Er is onderzoek naar effecten binnen de kunsten, zoals (beter) leren dansen, muziek maken en tekenen en naar instrumentele effecten, effecten buiten de kunsten, zoals op cognitieve vaardigheden of op sociaal emotionele vaardigheden. Uit de literatuur blijkt dat veel van deze transfereffecten (het kunnen toepassen van het geleerde in andere contexten en in ander gedrag) nog niet overtuigend zijn aangetoond.

Wat betreft de ouders laat de onderzoeksliteratuur zien dat veel inspanningen van zowel beleid als culturele instellingen maar beperkt effect hebben gehad op de bevordering van cultuurdeelname.

Een kunstproject kan een grotere uitwerking op kinderen hebben als pm'ers in hun werkgedrag aspecten uit het gedrag van de kunstenaar overnemen in hun dagelijks handelen. Daarom zijn in

de beginfase van het project vanuit de onderzoekers voorstellen gedaan om de interventie te versterken. Een belangrijk element daarin was: een versterkt coaching traject waarin pm'ers gericht, vanuit een observatiekader, het kunstenaarsgedrag observeren en gezamenlijk onder leiding van een coach proberen dit gedrag te vertalen naar hun eigen werkgedrag.

Uitvoerbaarheid

Het project is in grote lijnen uitgevoerd zoals gepland: de startbijeenkomst aan het begin van het schooljaar, met workshops voor pm'ers ter voorbereiding in de groepen is uitgevoerd. Ook de geplande voorstellingen hebben in het onderzochte schooljaar plaatsgevonden. Dat betekent dat de peutergroepen op de voorstellingen waren voorbereid en dat er steeds kunstenaars beschikbaar waren om kunstvoorstellingen uit te voeren. Pm'ers waren voorbereid, onder meer door een flyer met praktische en inhoudelijke informatie over de voorstelling.

Van de elementen die naar aanleiding van de eerst onderzoeksfase door de onderzoekers werden aangereikt ter versterking zijn de meeste niet ingezet. Er is geen traject ontwikkeld om inzicht te krijgen in het gewenste gedrag, er zijn geen criteria ontwikkeld voor professionalisering van de pm'ers, er is geen voorbeeldmateriaal als lesmateriaal ontwikkeld en er zijn geen handvatten ontwikkeld om de pedagogisch coaches te ondersteunen bij de coaching van de pm'ers. Wel is een aandachtspuntenlijst opgesteld voor het observeren en nabespreken van de voorstelling met de pm'ers door de pedagogisch coach. Het is echter geen kijkkader geworden zoals vooraf beoogd, gebaseerd op beelden/filmfragmenten van en gesprekken met de kunstenaars en achterliggende theoretische noties over 'kwalitatief goed pedagogisch handelen'. Er zijn meerdere redenen te noemen waarom de versterkte conditie maar zeer ten dele is gerealiseerd. Bij de Stichting Jongleren deden zich gedurende het project verschillende personeelwisselingen voor

onder degenen die bij de opzet van het onderzoek betrokken waren geweest. Verder bleek het draagvlak voor een versterkte aanpak met en voor de pm'ers niet groot genoeg. Dit kwam door tijdgebrek, maar waarschijnlijk ook omdat veel betrokkenen wel tevreden waren met de reguliere aanpak van het project met kunstenaars. Men zag de versterkte conditie daarom niet als de oplossing voor een probleem.

Ervaren opbrengsten

Pedagogisch medewerkers zijn tevreden over het project. Volgens hen helpen flyers met beknopte (praktische) informatie over de komende voorstelling bij de voorbereiding, al hoeft niet alles te worden uitgeschreven, want de pm'ers laten zich graag verrassen door de voorstelling. Ook werd gewezen op het belang van gesprekken over een ochtendvoorstelling, tussen de middag, waardoor het middagprogramma zo nodig kon worden bijgesteld. Het project is gaandeweg beter toegesneden geraakt op de doelgroep. Vooral beginnende kunstenaars zijn vaak nog niet goed ingesteld op het werken met deze heel jonge kinderen. Ook binnen het project zelf heeft men aan de leeftijdsgroep moeten wennen. Kleuters kunnen zich over het algemeen wat langer concentreren dan peuters. Bij heel jonge kinderen werkt het niet als ze lang moeten wachten, kijken in plaats van 'mee doen' en niet mogen praten. De kunstenaars zoeken nu meteen interactie met de kinderen.

Over de vraag aan pm'ers wat ze van het project leren en meenemen in hun werk is veel overeenstemming, die vooral betrekking heeft op het gedrag van de kunstenaars. Genoemd wordt het belang van non-verbale communicatie, van lichaamstaal en van dans en beweging. Ook wordt genoemd het belang van geduld, terughoudender zijn met ingrijpen en sturen en stiltes durven laten vallen. Verder het werken met eenvoudige materialen en het inzicht dat je met weinig middelen veel creatiefs

kunt doen. En: zorg voor verrassingseffecten, dat is een manier om de aandacht vast te houden. Tenslotte: durf te doen en durf je te laten gaan (in spel). Verder is bij pm'ers meer begrip ontstaan over het begrip kunst: het gaat niet alleen om schilderijen, maar kunst kan van alles zijn. Hierbij is vooral ook de kennismaking met het theaterbezoek van belang.

Ouders zijn over het algemeen positief en enthousiast over de bijgewoonde voorstelling. Sommigen zijn uitgesproken verrast over het gedrag en de reacties van hun kind. Veel ouders vinden het theaterbezoek belangrijk omdat hun kind ervan leert: materialen kennen, luisteren, kijken, zelf bewegen. Volgens sommigen is het ook een oefening in aandacht en concentratie.

Gemeten opbrengsten

Op het niveau van de pm'ers:

Als het gaat om de pedagogisch-didactische aanpak in de peutergroepen blijken er op het voor dit onderzoek gebruikte observatie instrument CLASS geen verschillen te zijn tussen de drie groepen⁴ in emotionele kwaliteit. Dit betekent dat de in het onderzoek betrokken groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen begin- en eindmeting (voor en na de kunstontmoetingen) in geboden emotionele ondersteuning (de sfeer in de groep, onderlinge relaties, sensitiviteit en responsiviteit van de pm'er, inbreng en initiatief van kinderen honoreren, gedragsregulering en groepsmanagement). Voor educatieve kwaliteit vonden we wel een significante verandering tussen de begin- en eindmeting over de drie groepen heen. Educatieve kwaliteit heeft betrekking op het ondersteunen van het leren, geven van feedback, stimuleren van taalontwikkeling. Alle drie de groepen scoren *lager* op educatieve

---

4 In het onderzoek zijn drie condities vergeleken: twee condities waar kunstontmoetingen plaatsvinden: 1) de reguliere opzet van kunstontmoetingen en 2) een geoptimaliseerde opzet (de 'versterkte interventie'). Ter vergelijking is een derde groep toegevoegd, 3) een controleconditie zonder kunstontmoeting.

kwaliteit bij de eindmeting. Er was geen sprake van een significant verschil tussen de drie groepen in daling van educatieve kwaliteit, deze was hetzelfde voor alle groepen. Deze uitkomst gaat in tegen de verwachting, dat de groepen die deelnamen aan de versterkte interventie na afloop hogere scores zouden laten zien. Dat we bij alle condities lagere scores op educatieve kwaliteit vonden, kunnen we niet verklaren. De observaties zijn globaal genomen in dezelfde periode van het jaar gedaan. Er zijn tussen de twee meetmomenten personeelwisselingen bij de pm'ers, maar dat verklaart geen lagere scores op educatieve kwaliteit in alle drie condities. De observaties van beide metingen zijn door verschillende personen gedaan. Hoewel het zoals aangegeven gaat om gecertificeerde observatoren, kan men niet helemaal uitsluiten dat dit (mede) heeft geleid tot de verschillen in beide metingen.

Met behulp van een vragenlijst is onderzocht in hoeverre er sprake was van vooruitgang en verschil in vooruitgang tussen de condities op aspecten van het pedagogisch handelen, zoals spelverrijking, doen-alsof spel, bevorderen van zelfregulatie, emotionele ondersteuning, aanbod aan taalactiviteiten, aanbod aan wetenschap en techniek en vertrouwen in eigen vaardigheden. Uit de analyse blijkt dat voor geen van deze uitkomstvariabelen sprake is van een significante verandering tussen begin- en eindmeting over de drie groepen heen. Ook vonden we geen significante verschillen tussen de drie groepen in vooruitgang op deze uitkomstvariabelen. Dit betekent dat de groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen begin- en eindmeting (voor en na de kunstontmoetingen).

Op het niveau van de kinderen:

Bij de kinderen zijn twee soorten effecten onderzocht: effecten tijdens de uitvoering en langere termijneffecten van deelname aan de kunstontmoeting. Tijdens de kunstontmoetingen vertonen kinderen vooral wat in ons observatieformulier afgestemd gedrag

wordt genoemd: ze volgen wat er gebeurt en wat er gaande is. Soms komt ook aansporend, spiegelend, responsief en aandachtig gedrag voor, ongeveer in gelijke mate. Experimenteel en interactief gedrag komt het minst voor tijdens de voorstelling en als het voorkomt is het vooral wat later in de voorstelling. Dit is begrijpelijk als we bedenken dat het eerste deel van de voorstelling ook vaak bedoeld is om te kijken en luisteren en verder dat het gaat om jonge kinderen, waarvan slechts enkele zich op een gegeven moment vrij genoeg voelen om actief te worden, contact met de kunstenaar of andere kinderen te maken en mee te doen. De effectmeting op de lange termijn kon alleen worden onderzocht bij de versterkte en de reguliere conditie. Gegevens uit de controlegroep ontbraken. Tussen de twee condities vonden we geen verschillen in vooruitgang in ontwikkeling, als gevolg van de interventie.

Op het niveau van de ouders:

Cultuurdeelname is ongelijk verdeeld: mensen met een lager opleidingsniveau en met een lager inkomen en mensen met een niet-westerse achtergrond behoren vaker tot de niet deelnemers. De ouders van de kinderen op de vve-peutergroepen behoren vaak tot die groep. Uit de vragenlijsten en interviews blijkt dat het bezoek van de ouders aan Haagse culturele instellingen inderdaad zeer gering is. Een bezoek met kinderen aan het buurttheater kan een eerste kennismaking zijn en tot meer deelname leiden. Het vragenlijstonderzoek laat zien dat bekendheid met en het bezoek aan het Laaktheater inderdaad significant is toegenomen. Dat is een beperkte maar positieve uitkomst, omdat dit een voorwaarde is voor verdere cultuurdeelname in en buiten de wijk. Uit de interviews blijkt ook dat de helft van de ouders denkt ook in de toekomst nog wel eens naar het theater te gaan, vooral als de school het organiseert.

Resumerend

Samenvattend kunnen we zeggen het onderzoek positieve resultaten laat zien op het niveau van de gepercipieerde effecten, namelijk de beleving bij kinderen en de waardering van pm'ers en ouders van het project én de leerervaringen van pm'ers en ouders. Op het derde niveau, verandering van gedrag bij de respondentgroepen, vinden we echter geen positieve resultaten. De literatuur laat dus zien dat de gewenste effecten bij kinderen en bij hun ouders niet makkelijk realiseerbaar zijn. Daar komt bij dat de interventie van beperkte duur en intensiteit was. Een kunstproject kan een grotere uitwerking op kinderen hebben als zij er langer aan blootgesteld zijn. Dit is beter mogelijk naarmate de voorstelling meer is ingebed in het programma van de peutergroep en als pm'ers in hun werkgedrag aspecten uit het gedrag van de kunstenaar overnemen in hun dagelijks handelen. Verwacht werd dat pm'ers door doelgerichte, gestructureerde, participerende observaties tijdens de kunstontmoetingen zicht krijgen op het soort gedrag dat nodig is om bij kinderen uit te lokken of te stimuleren wat de kunstenaar uitlokt of stimuleert. Door dit gedrag gericht te bekijken, er zelf mee te oefenen en op het eigen en elkaars gedrag te reflecteren zou de interventie doorwerking kunnen hebben op het werkgedrag van de pm'ers.

Uit het onderzoek blijkt dat hier binnen het project maar beperkt op is aangestuurd. Het merendeel van de elementen die in de voorbereidende fase naar voren kwamen als mogelijkheid om de interventie te versterken, zijn uiteindelijk niet ontwikkeld of ingezet. Dit is mogelijk een verklaring voor het feit dat we geen effecten zien, noch op de kwaliteit van het pedagogisch handelen van de pm'ers zoals in dit onderzoek gemeten, noch in het verlengde daarvan op de ontwikkeling van de kinderen. Dat neemt niet weg dat de positieve gepercipieerde effecten laten zien dat het kunstproject op zich een waardevolle en verrijkende bijdrage aan de voor- en vroegschoolse educatie is. Er zijn ook

voldoende aanwijzingen dat het project een basis kan leveren aan effecten op langere termijn.

Ten eerste omdat het project aspecten van pedagogisch handelen aanreikt die belangrijk worden geacht in het kader van voor- en vroegschoolse educatie en de moeite waard zijn om verder te ontwikkelen, zoals inspelen op en meegaan in ideeën van kinderen en daar vanuit een specifieke rol uitbreiding aan geven, een probleem creëren, verschillende oplossingen bieden of laten ontdekken, open vragen en denkvragen stellen en uitdagen tot reflecteren. Het project past hiermee in een ontwikkeling naar een meer kindvolgend, spel-georiënteerd aanbod. De onderzochte pm'ers noemen dit soort vaardigheden (het belang van non-verbale communicatie, geduld, terughoudend zijn met ingrijpen en sturen, stiltes durven laten vallen, mee (durven) gaan in het spel, zorgen voor verrassingseffecten) die ze waarnemen bij de kunstenaars en deze worden ook in de literatuur genoemd als kenmerken van de aanpak van kunstenaars.

Ten tweede omdat het project voor ouders van kinderen uit de vve-doelgroep een opstapje is naar meer cultuurdeelname en meer begrip over het begrip kunst.

De basis om deze verworvenheden structureel te maken is in voor- en vroegschoolse educatie aanwezig:

- het project sluit aan op het uitgebreide aanbod aan trainingen en deskundigheidsbevordering op het terrein van interactievaardigheden, spel en ontwikkelingsstimulering voor de kinderopvang.
- aan de instellingen verbonden pedagogisch coaches kunnen zorgen voor de inhoudelijke verbinding en afstemming tussen het aanbod (trainingen, een kunstproject) en een rol spelen in de vertaalslag naar het pedagogisch handelen op de groepen en naar de ouders.

Het in het project voorgesteld observatieschema van voorstellingen voor pm'ers en het aan het Britse onderzoek ontleende instrument om reacties en beleving van kinderen tijdens voorstellingen te observeren, kunnen hierbij behulpzaam zijn.

4 Dordrecht: “Let’s nudge”, digitale prentenboeken thuis

Het Dordtse vve-project stimuleert voorlezen thuis door vve-gezinnen toegang te geven tot Bereslim – een platform met digitale prentenboeken. Hoewel voorlezen een rijke bron voor taalontwikkeling is en de meeste ouders beseffen dat voorlezen moét, gebeurt het niet altijd met grote regelmaat: ze lezen wel eens voor, maar lang niet alle ouders slagen erin om er een dagelijks terugkerende routine van te maken. Als vve-ouders zelf leesproblemen hebben, ervaren ze voorlezen als belastend. Sommige ouders geven te kennen zich er ongemakkelijk bij te voelen; ze weten niet goed invulling te geven aan hun rol als begeleider. Bovendien zien veel ouders niet in waarom boeken beter zijn dan de vele concurrerende materialen waartoe jonge kinderen sterk aangetrokken worden – denk bijvoorbeeld aan YouTube filmpjes. Doordat digitale boeken automatisch worden voorgelezen, doen ze een minder groot beroep op de (voor)lees kwaliteiten van de ouder. Dit heeft voordelen niet alleen als ouders laaggeletterd zijn maar ook als ouders een andere moedertaal hebben waardoor ze het moeilijk vinden om hun kind uit een Nederlands prentenboek voor te lezen.

Onderbouwing: taalontwikkeling thuis stimuleren

Boeken zijn een veel rijkere bron voor taalontwikkeling gebleken dan andere talige activiteiten in het gezin. Om effect te sorteren is wel voorwaarde dat voorlezen met grote regelmaat gebeurt. Alleen dan draagt het bij aan een aanzienlijke toename in een contextrijke taal. Uit schattingen van het aantal woorden dat kinderen per boek horen, blijkt hoe groot op het oog kleine verschillen zijn, bijvoorbeeld tussen dagelijks voorlezen en een paar keer per week. Over een periode van vier jaar kan zo'n verschil oplopen tot bijna een miljoen woorden. In Dordrecht krijgen ouders thuis toegang tot digitale prentenboeken. Verwacht wordt dat deze boeken minder barrières opwerpen en kinderen meer voorgelezen worden als de prentenboeken digitaal zijn.

Uitvoerbaarheid

Het project is in grote lijnen uitgevoerd zoals gepland. Een groot deel van de deelnemende ouders ondertekenden een overeenkomst met de projectleiding waarin ze toezegden opdrachten uit te voeren en bijeenkomsten voor ouders te bezoeken. Voor de ouders toegang kregen tot de digitale boeken, bezochten ze drie bijeenkomsten waarin ze door een pedagogische medewerker geïnstrueerd zijn. Tijdens deze bijeenkomsten komt aan bod hoe vaak je voorleest (bij voorkeur elke dag een keer) en wat optimale condities zijn (bij voorkeur zonder afleiders zoals televisie, telefoon, andere volwassenen/kinderen). Benadrukt werd dat het allerbelangrijkste is dat ouder en kind samen plezier hebben. Zo nodig kregen ouders hulp om de link naar de digitale boeken te openen en op een apparaat te installeren.

De instructies die ouders kregen voor de digitale boeken, gebaseerd op gewoon voorlezen, blijken achteraf minder geschikt voor sessies met digitale boeken. Met de kennis van nu zouden we bijvoorbeeld minder accent leggen op hun aanwezigheid en meer benadrukken dat na een of meerdere keren samenlezen kinderen

de boeken ook zonder begeleiding kunnen lezen. Wellicht ervaren ouders het voorlezen op die manier als minder belastend.

Ervaren opbrengsten

Ouders waren niet allemaal positief over de digitale boeken. Sommigen lieten merken dat ze moeite hadden met hun rol (“Je zit erbij en kijkt ernaar.”). Ook waren niet alle ouders enthousiast over de digitale boeken. Sommige ouders vertelden dat hun kind filmpjes op YouTube veel leuker vindt dan de de statische Bereslim boeken.

Voor de kinderopvang is het organiseren van bijeenkomsten om de ouders te instrueren een extra belasting. Bovendien worden de kosten van toegang tot het Bereslim platform als hoog ervaren.

Gemeten opbrengsten

Ons hoofddoel was te testen of toegang tot goed ontworpen digitale boeken een stimulans is voor de taalontwikkeling van twee- tot driejarigen met een vve-indicatie. Gaan de peuters meer vooruit in taal in de periode waarin ze toegang hebben tot digitale boeken in vergelijking tot een even lange periode met alleen toegang tot papieren boeken? Lezen kinderen meer digitale dan papieren boeken omdat ze ook zonder hulp van de ouders kunnen lezen? Of zijn de vorderingen met digitaal juist minder omdat ouders zich minder betrokken voelen dan bij voorlezen van papieren boeken en ze minder taal uitlokken tijdens voorlezen?

In totaal deden er 28 peuters mee, gemiddeld 31.7 maanden oud ($SD = 14.7$ maanden). Ze voldeden aan de criteria voor deelname aan voor- en vroegschoolse educatie (vve). De ouders waren laagopgeleid en 26 van de 28 peuters groeiden op in gezinnen met een andere thuistaal dan Nederlands. Alle ouders hebben drie bijeenkomsten bezocht waarin ze van een pedagogische medewerker instructie kregen.

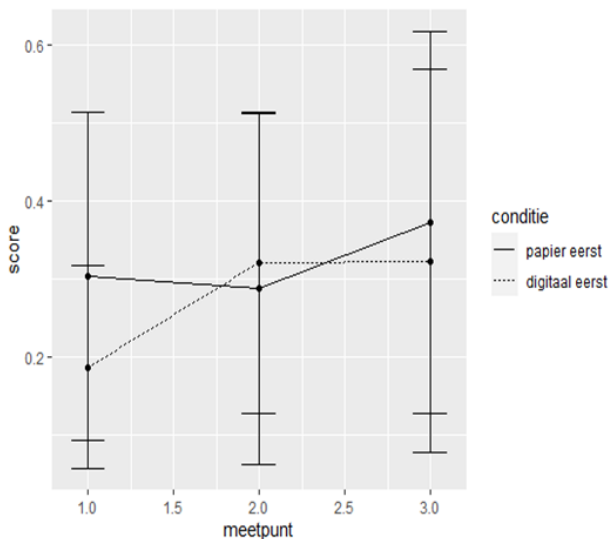
Voor tien kinderen beschikten we over automatische registraties van de frequentie waarin het boekenplatform bezocht is en welke digitale boeken ze lazen. Gemiddeld werden 37 digitale boeken ($SD = 22.35$) gelezen in de maand dat het gezin toegang had tot Bereslim. Anders dan wat tijdens de instructiebijeenkomsten geadviseerd werd, elke dag één boek, in totaal dus ongeveer 28 boeken in een maand, lag het feitelijke aantal boeken bij digitaal lezen een stuk hoger.

Als we ervan uitgaan dat in een maand gemiddeld 37 digitale boeken met een gemiddelde lengte van 300 woorden worden gelezen, is er een extra taalinput door voorlezen van 11,100 woorden. Dit staat gelijk aan een toename van 4.6% van alle taalinput als kinderen de hele dag door, thuis en op de peuterspeelzaal, Nederlands horen. Het betekent een toename van meer dan 100% als kinderen alleen Nederlands horen op de peuterspeelzaal en thuis bijna altijd een andere taal zoals voor de meeste peuters in deze studie gold.

Met een vragenlijst is getest hoeveel papieren boeken werden gelezen. Op basis van de vragenlijsten schatten we dat voor de meeste kinderen de taalinput met papieren boeken een stuk lager ligt. Als dagelijks één boek voorgelezen wordt zoals 19% van de ouders rapporteert, is de input 8,400 woorden. In de meeste gevallen (38%) rapporteren ouders dat ze niet dagelijks maar een paar keer per week 1, 2 of 3 boeken voorlezen. In die gevallen is de taalinput via boeken minimaal 3,600 woorden en maximaal 8,100 woorden. Ook in het meest optimale scenario - dagelijks tenminste één boek voorlezen - blijft de taalinput bij traditioneel voorlezen ver achter bij digitale boeken.

Voor en na de interventieperiodes is een algemene woordenschattest afgenomen. De scores laten stabiele scores zien voor en na de periode met papieren boeken. Als gezinnen toegang

hebben tot digitale boeken is er wel sprake van significante groei. Digitale boeken lijken dus de taalinput door voorlezen te vergroten en de taalontwikkeling te stimuleren.

Resumerend

- Digitale boeken zijn geschikt om voorlezen in vve-gezinnen te stimuleren.
- Als het gezin toegang heeft tot digitale boeken, lezen kinderen meer boeken dan wanneer alleen papieren boeken beschikbaar zijn.
- Peuters herlezen de digitale boeken veel vaker dan de papieren boeken, waarschijnlijk doordat twee- tot driejarige de boeken zelfstandig kunnen herhalen ook zonder een ouder die bereid moet zijn hetzelfde boek telkens opnieuw voor te lezen.
- Tweede taalverwerwers horen veel meer gesproken Nederlands als gezinnen ook toegang hebben tot digitale boeken, wat hun kennis van de Nederlandse taal stimuleert.

5 Heerlen: Reflectief practicum

Het project in Heerlen heeft als doel om de samenwerking en de doorgaande lijn tussen peuteropvang en basisschool te versterken. Centraal staan audits gevoerd door pm'ers en leerkrachten om bij elkaar in de keuken te kijken, hun relatie te versterken en hun handelen en aanbod op elkaar af te stemmen. De kern van het project wordt gevormd door een reeks halfjaarlijkse audits uitgevoerd door peuteropvanglocatie-basisschool koppels. Elk audit-koppel bestaat uit een pm'er en leerkracht van de aan elkaar gekoppelde peuteropvanglocatie en basisschool (groep 1 en 2). Tijdens een audit observeert de pm'er in de kleutergroep en de leerkracht in de peutergroep onder begeleiding van een auditor. In de voorbereiding stelt het koppel samen met de auditor het draaiboek van de auditdag vast. De focus van de audits bepalen de koppels in onderling overleg zelf, zodat ze kunnen aansluiten bij wat voor hun locatie relevant is. Zij kiezen hierbij uit vier domeinen: pedagogisch handelen, didactisch handelen, regels en rituelen, en speelleeromgeving. Daarnaast stellen ze een kijkvraag vast, zodat er gericht geobserveerd wordt. Na de observatie wordt een evaluatiegesprek gehouden waarbij de pm'er, leerkracht, auditor en eventueel vve-coach of vve-coördinator aanwezig zijn. In het evaluatiegesprek wordt besproken wat opgevallen is tijdens de observaties, wat overeenkomsten en verschillen zijn tussen peuteropvang en basisschool. Uit de audit volgen actiepunten die opgepakt of geborgd worden door het hele team van de

peuteropvang en basisschool en in de volgende audit geëvalueerd worden. Het oppakken en de voortgang van de actiepunten wordt ook besproken in de al bestaande zesweekse werkoverleggen tussen peuteropvang en basisschool.

Onderbouwing: audits tussen peuteropvang en basisschool

Het verbeteren van de samenwerking en het bewerkstelligen van een doorgaande lijn (het aansluiten van de voor- en vroegschool) is één van de belangrijkste voorwaarden om de kwaliteit en effectiviteit van het vve-aanbod te verhogen. Door een knip in de begeleiding tussen kinderopvang en de basisschool te voorkomen kan een goede, langer durende ondersteuning geboden worden. Binnen de samenwerking tussen peuteropvang en basisschool is er sprake van de wettelijk geregelde warme overdracht waarbij de peuteropvang de basisschool van informatie voorziet over de kinderen die de overstap maken naar groep 1. Verder hebben voor- en vroegschool bij een goede samenwerking niet ieder met een eigenstandige educatief aanbod, maar bieden zij samen een op elkaar afgestemd educatief aanbod in de peuter- en kleuterperiode om zo de kinderen optimaal te ondersteunen in hun ontwikkeling. Een van de knelpunten bij de samenwerking blijkt de moeite om de verschillen tussen de voorschool en vroegschool te overbruggen, waaronder cultuurverschillen, verschillen in visie en beleid, en in doelstelling.

Door gebruik te maken van audits, en de peuteropvang en basisschool gezamenlijk te laten ervaren wat overeenkomsten en verschillen zijn en hoe zij deze op elkaar kunnen afstemmen wordt met deze interventie getracht deze knelpunten te overbruggen. Het uitgangspunt van het project is dat het effecten teweeg brengt bij zowel koppels als de individuele pm'ers. De verwachting op het niveau van de koppels is dat de audits kunnen helpen om de samenwerking en aansluiting tussen peuteropvang en basisschool te verbeteren. Door het observeren gedurende de audits kunnen de

pm'ers en leerkrachten van elkaar leren en geïnspireerd worden hun aanpak aan te passen. Verwacht wordt dat het afstemmen van aanbod en het pedagogisch didactisch handelen op de peuteropvang en groep 1-2 veranderingen in handelen van de betrokkenen tot gevolg heeft. Ten aanzien van de pm'ers wordt verwacht dat de audits effect hebben op de ontwikkeling van de pm'ers op het gebied van motivatie, werkplezier, relatie met collega's en pedagogisch didactisch handelen.

Uitvoerbaarheid en implementatie

Het project is in grote lijnen uitgevoerd zoals gepland: het merendeel van de koppels heeft een of meerdere audits onder begeleiding van een auditor uitgevoerd. Daar waar een audit uitgevoerd werd, is het volledige proces van voorbereiding tot evaluatie gevolgd. Dat betekent dat de auditoren het voorbereidende werk en de praktische organisatie (zoals het regelen van vervanging) geregeld hebben, dat de pm'ers en leerkrachten voorbereid waren en er voor iedereen uren beschikbaar waren om de voorbereiding, audit en evaluatie uit te voeren.

De interventie bleek, mede door de actieve inzet van de auditoren, praktisch uitvoerbaar. Echter, om verschillende redenen zijn er minder audits uitgevoerd dan oorspronkelijk gepland. Zo was er sprake van grote mobiliteit van auditoren en pm'ers en was het door het tekort aan beroepskrachten in de kinderopvang en scholen complex om vervanging te regelen om de audits uit te kunnen voeren.

Ook bestond op de peuteropvang voldoende draagvlak en enthousiasme bij bestuur, auditoren en pm'ers voor deelname aan de audits. Bij de schoolbesturen/scholen was er initieel niet altijd evenveel draagvlak, met als gevolg dat voor de start van de audit meer energie en tijd nodig was voor men tot deelname overging.

Inhoudelijk zijn de audits uitgevoerd naar het oorspronkelijke idee met toevoeging van een kijkvraag om gerichter te kunnen observeren. De auditoren hielpen de pm'er en leerkracht om niet beoordelend te kijken, maar te observeren wat overeenkwam in aanpak en handelen en welke elementen verschilden. De auditoren begeleidden de koppels vervolgens in het opstellen van actiepunten. De koppels hebben soms actiepunten geheel uitgevoerd, soms deel en sommige actiepunten zijn niet opgepakt. Het is daarnaast wisselend in hoeverre pm'ers hun handelen op de groep hebben aangepast naar aanleiding van het geleerde uit de audit

Ervaren opbrengsten

De pm'ers zijn tevreden over het project. Men ervaart over het algemeen een prettige samenwerking en een doorgaande lijn met de basisschool. De rol van de auditoren wordt door de pm'ers als prettig ervaren. Positief aan de audits vinden de pm'ers vooral dat ze bij de andere groep gaan kijken, want juist het kunnen zien hoe het bij de ander gaat geeft inzichten in wat de kleuters doen en hoe daar met de peuters op aangesloten kan worden. De pm'ers en leerkrachten ervaren zo ook dat er al overeenkomsten zijn tussen het aanbod en manier van benaderen en begeleiden van de kinderen. Zij merken dat zij deze overeenkomsten met aanpassingen naar aanleiding van de audits nog verder kunnen versterken. Over het algemeen ervaren de pm'ers veranderingen naar aanleiding van de interventie. Zo vinden zij dat ze hun handelen en aanbod op de peutergroep beter af kunnen stemmen op de basisschool. De pm'ers hebben het idee dat de overgang naar de basisschool voor de kinderen verkleind wordt. De pm'ers geven aan dat ze ideeën opdoen door het observeren bij de leerkracht, welke ze vervolgens meenemen in het aanbod op de peuteropvang. Dat verloopt van een houding of bepaalde acties tot meer praktische aanpassingen.

De audits worden door de pm'ers en leerkrachten ervaren als goed voor het vormen van verwachtingen, de waardering van elkaars werk en het wederzijds respect.

De pm'ers ervaren de minste verandering door de audits in hun relatie met de basisschool. Dit is te verklaren doordat de relatie met de basisschool al hoog was op de voormeting, de audit heeft hier weinig aan toe te voegen.

Voor wat betreft het gehele proces van de audit zijn de auditoren wat minder positief gestemd dan de pm'ers. Er bleken voor de auditoren met name knelpunten te liggen in de voorbereiding en evaluaties van de audits. Wat betreft (de uitvoer van) de eigenlijke audit en de uitkomsten daarvan zijn de auditoren positief. De audit creëert volgens hen meer mogelijkheden om met elkaar af te stemmen tussen peuteropvang en basisschool, maar ook binnen de organisatie.

Gezien het ontbreken van een goede controlegroep is het niet mogelijk om te zeggen of men tevredenheid ervaart ten gevolge van deze specifieke interventie of ten gevolge van het deelnemen aan het onderzoek.

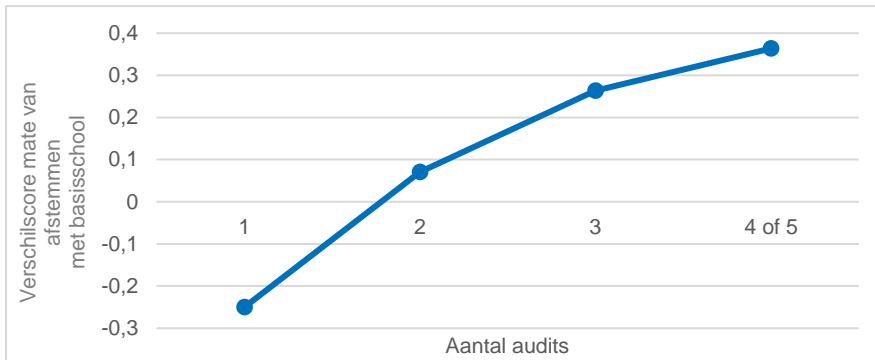
Gemeten opbrengsten

Met behulp van een vragenlijst is onderzocht in hoeverre er sprake was van vooruitgang en verschil in vooruitgang tussen de condities op aspecten van samenwerking, relatie met de basisschool, werktevredenheid en motivatie. Daarnaast is met de CLASS emotionele en educatieve kwaliteit in kaart gebracht.

Uit de analyse blijkt een effect van de audit op het contact met de basisschool. De pm'ers die niet direct betrokken waren bij de audits ervaren in de nameting een significant hogere mate van contact met de basisschool. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat het contact niet zozeer intensiever is geworden, maar dat pm'ers die indirect betrokken waren bij de audits

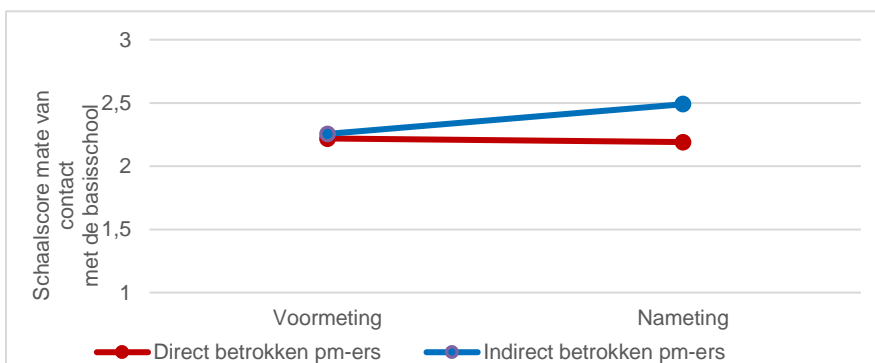
hierdoor meer meekrijgen van het contact dat plaatsvindt tussen peuteropvang en de basisschool.

Figuur 1 Mate van contact met basisschool, naar direct en indirect betrokken pm'ers (N=29, B=-.263, P<.05)

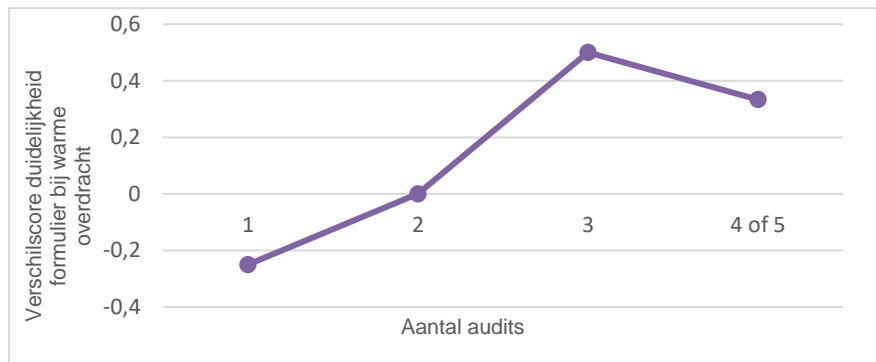

Daarnaast is er een effect van het aantal audits op de mate van afstemming tussen voorschool en basisschool. De mate van afstemming met de basisschool verbetert naar mate er meer audits uitgevoerd worden.

Figuur 2 Effect van aantal audits op het verschil in mate van afstemmen met basisschool tussen voor en nameting (N=29, B=.196, P<.05)

Figuur 3 Effect van aantal audits op de vershilscore in duidelijkheid welk formulier bij warme overdracht gebruikt moet worden (N=29, B=.277, P<.05)

Er is een effect van het aantal audits op de kennis van de formulieren die gebruikt worden bij de warme overdracht. Naarmate er meer audits hebben plaatsgevonden, is er een grotere groei in hoe duidelijker het voor pm'ers is welk formulier gebruikt moet worden bij de warme overdracht. De samenwerking met de basisschool komt voor de pm'ers door de audits concreter in beeld. Waar dat voorheen meer bleef bij de enkele pm'er met het 'contact met de basisschool' in het takenpakket, wordt het nu uitgebreid naar alle pm'ers in het team van de peuteropvanglocatie. Hierbij is sprake van een plafondeffect in de data: als men eenmaal bekend is met de formulieren zal het effect niet groter worden .

Ook is er een effect van het aantal audits op de vershilscore van mate van werktevredenheid. Als er vier of meer audits hebben plaatsgevonden tussen peuteropvang en basisschool is de groei in tevredenheid over het werk bij de pm'ers groter.

Uit de CLASS observaties komen geen effecten van het aantal audits op de mate van emotionele en educatieve kwaliteit naar voren.

Resumerend

Samenvattend kunnen we concluderen dat de interventie goed uitvoerbaar is en positieve resultaten laat zien op zowel de ervaren als gemeten opbrengsten. Daarmee biedt de interventie een mogelijkheid om de samenwerking tussen peuteropvang en basisschool te verbeteren. Hiermee draagt de interventie bij aan betere condities voor een kwalitatief hoog vve-aanbod in zowel voor- als vroegschool.

Omdat het onderzoek geen experimentele opzet kent, zullen de resultaten van het onderzoek voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden. Er is immers geen sprake van een goede controlegroep die niet deelgenomen heeft aan de interventie. Door de resultaten van pm'ers met één of meerdere audits, de vroege en de late startgroep, en de directe en indirecte betrokkenheid bij de interventie tegen elkaar af te zetten krijgen we wel een indicatie van het effect van de interventie.

Daarbij heeft het onderzoek een kleine responsgroep, waardoor de resultaten sneller beïnvloed kunnen worden door een klein aantal respondenten met een specifieke ervaring. Het bleek daarbij niet vanzelfsprekend dat de koppels vier audits uitvoerden. Ook hierom is het goed om te resultaten voorzichtig te interpreteren.

De huidige interventie was niet direct gericht op het onderwijsachterstanden beleid of verbeteren van het pedagogisch-didactisch handelen van de pm'er. Een effect van de interventie op het pedagogisch-didactisch handelen is uit de kwantitatieve resultaten niet duidelijk op te maken. Uit de kwalitatieve resultaten komt wel naar voren dat pm'ers en auditoren vinden dat hun aanbod en eigen handelen beïnvloed is door de audits. Pm'ers en leerkrachten doen inspiratie op, verwachtingen worden duidelijker en activiteiten zijn aangepast naar aanleiding van de actiepunten die voortkomen uit de audits.

Door het uitvoeren van de audits werden de pm'ers in gelegenheid gesteld ervaringen en inspiratie op te doen en hierop hun handelen aan te passen. Dat zou een positief effect in pedagogisch-didactisch handelen kunnen opleveren. Uit het onderzoek blijkt dat de emotieregulatie en educatieve kwaliteit niet veranderen door de interventie. Het is mogelijk dat dit het geval is, omdat de focus van de interventie vooral gericht was op het verbeteren van de samenwerking. In de huidige vorm van de interventie waren de koppels vrij te bepalen waar de audit op zou focussen. Niet alle koppels kozen voor onderdelen van de educatieve kwaliteit. Als koppels dat wel doen, is het niet vanzelfsprekend dat een pm'er dat wat zij observeert en inspirerend vindt ook daadwerkelijk kan vertalen naar haar eigen handelen en dat op een adequate manier in de praktijk kan brengen. Wanneer het verbeteren van de educatieve kwaliteit het hoofddoel van de interventie is, dan is aan te bevelen dat de audits daarop focussen en pm'ers (en leerkrachten) ondersteuning krijgen van een vve-coach om hun handelen naar aanleiding van de audits aan te passen. Het verdient aanbeveling om de koppels te ondersteunen in het oppakken en borgen van de geformuleerde actiepunten, bijvoorbeeld door een vve-coach of vve-coördinator.

Uit dit onderzoek blijkt dat het van belang is dat er gezorgd moet worden voor een goed draagvlak bij de start van de interventie. Het nog moeten enthousiasmeren van de koppel maakte dat de uitvoer van de interventie vertraging opliep. Daardoor (belemmerende factoren in de praktijkcontext) is de originele planning niet behaald.

6 Leiden: Motivatie als motor voor professionalisering

Het project in Leiden 'motivatie als motor voor professionalisering' is een project met als doel om de motivatie van pedagogisch medewerkers (pm'ers) om te professionaliseren te verhogen om zo via een verbeterd professioneel handelen op de groep uiteindelijk de kwaliteit van de geboden vve te verhogen. Centraal staan motivatie-interviews die door leidinggevend en gehouden worden met pm'ers. In deze interventie hebben leidinggevend en herhaalde motivatie-interviews gehouden met hun pm'ers over een periode van 1,5 jaar. In ieder motivatie-interview wordt doorgedaan op de uitkomsten van het vorige motivatie-interview. Elk motivatie-interview is opgezet volgens een vaste structuur. De leidinggevend e leest de introductie voor en doorloopt vervolgens een set van stappen met bijbehorende vragen. In het interview wordt de ideale werksituatie besproken, welke onderdelen hiervan de pm'er motiveerden en hoe de huidige situatie meer kan aansluiten bij de ideale situatie. Er worden individuele to-do afspraken gemaakt die door de leidinggevend e, door de pm'er of gezamenlijk werden opgepakt. Uit het motivatie-interview volgt een Memorandum, waarin een samenvatting van het motivatie-interview en de gemaakte afspraken genoteerd worden. Het motivatie-interview grijpt in op de door de werknemer waargenomen ondersteuning van de leidinggevend e. Kenmerkend is dat de werknemer, binnen de grenzen van het

motivatie-interview, vrij is in de onderwerpen waarover gesproken wordt. Er is dus weinig controle over het proces, dat verhoogt het draagvlak bij de medewerkers. De actiepunten worden opgepakt in de tijd tussen de opvolgende motivatie-interviews. Na een zestal weken volgt een korte evaluatie tussen leidinggevende en pm'er. Hierbij wordt besproken welke actiepunten opgepakt zijn en hoe het daarmee staat. Om het motivatie-interview te kunnen uitvoeren volgen de leidinggevendenden een training, waarin deze leert het motivatie-interview af te nemen en daarbij respect, waardigheid en vertrouwen te betonen.

Onderbouwing: motivatie-interviews

Het maatschappelijk belang van vve leidt ertoe dat er steeds meer en steeds hogere (kwaliteits)eisen worden gesteld aan organisaties die vve bieden en de professionals die met de kinderen werken. Als gevolg van de verbetering in de geboden kwaliteit van de opvang en het voldoen aan de wet IKK is er veel aandacht voor het verbeteren van het pedagogisch handelen van de pm'ers. Professionalisering wordt hiertoe ingezet. Bij de professionalisering van de pm'er speelt de direct leidinggevende een cruciale rol. De leidinggevende is gericht op de permanente ontwikkeling en professionalisering van het team van pm'ers. Pedagogisch leiderschap betekent ook dat de leidinggevendenden meedoen aan trajecten van kwaliteitsverbetering en professionalisering van het team en zo mogelijk zelf een rol hebben in de professionalisering.

Motivatie speelt een belangrijke rol bij gedragsveranderingen in het algemeen en dus ook op het gebied van professionalisering. De motivatie van werknemers in de publieke sector wordt verondersteld meer gevoed te worden door intrinsieke opbrengsten, zoals het doen van 4 betekenisvolwerk, en minder door extrinsieke opbrengsten, zoals salaris en status.

De ervaring in innovatiecentrum Leiden (bestaande uit gemeente Leiden en kinderopvangorganisaties Smallsteps en SPL) is dat pm'ers wel gemotiveerd zijn voor het werken met kinderen op de groep, maar dat hun motivatie voor andere aspecten van het werk lager is. Het gaat dan bijvoorbeeld om het ontwikkelingsgericht werken, scholing en coaching en het omgaan met ouders. Om de algehele motivatie, maar specifiek de motivatie om te professionaliseren, te verhogen heeft het innovatiecentrum Leiden de interventie 'Motivatie als motor voor professionalisering' ingezet. Het uiteindelijke doel van de interventie is om de kwaliteit van het professioneel handelen op de groep te verhogen.

Door het traject van de motivatie-interviews zal naar verwachting de betrokkenheid bij het werk bij de pm'ers toenemen. Dat komt doordat in de motivatie-interviews aandacht besteed wordt aan de knelpunten die pm'ers ervaren in hun rol als professional. Daarnaast krijgen de pm'ers dankzij het traject meer inzicht in wat hen motiveert en wat hun eigen sterke en minder sterke kanten zijn. De interventie is pas 'klaar' na het laatste interview, maar effecten zijn te verwachten na het derde motivatie-interview.

Uitvoerbaarheid en implementatie

Het bleek niet vanzelfsprekend dat de pm'ers de interview-cyclus uitvoerden, zoals bedoeld volgens de oorspronkelijke planning. De leidinggevenden hebben aanzienlijk minder motivatie-interviews afgenomen dan de bedoeling was.

Het aantal geplande interviews bij SPL was 150 interviews, verdeeld over drie leidinggevenden en 52 pm'ers. Het aantal geplande interviews bij Smallsteps was 94 interviews, verdeeld over drie leidinggevenden en 39 pm'ers. Uiteindelijk zijn er 89 motivatie-interviews afgenomen bij 51 pm'ers. Dat zijn er fors minder dan oorspronkelijk gepland. Dat had verschillende oorzaken, de belangrijkste waren:

- Mobiliteit bij leidinggevendenden
- Benodigde tijdsinvestering
- Te weinig draagvlak bij uitvoerende leidinggevendenden
- Personele inzet (mobiliteit pm'ers, tekort beroepskrachten, langdurig zieken, invalkrachten)
- Algemene belemmerende factoren in de praktijkcontext (wet IKK en harmonisatie, coronamaatregelen)

De interviews die uitgevoerd zijn, zijn echter wel goed uitgevoerd. De leidinggevendenden hadden houvast aan de uitgewerkte interviewstructuur.

Ervaren opbrengsten

Uit de kwalitatieve gegevens blijkt dat de *pm'ers* al een hoge motivatie voor hun werk hebben. Men ervoer de ingeplande motivatie-interviews als positief. Zij vonden de persoonlijke aandacht en mogelijkheid alles te kunnen bespreken prettig. De actiepunten worden daadwerkelijk opgepakt door de leidinggevendenden. Pm'ers geven aan dat ze opbrengsten zien van de interviews (zoals praktische veranderingen, het behalen van doelen en verbetering in de score die ze hun motivatie geven). Daarnaast vond men het herhalen van het interview prettig. Knelpunten blijken te liggen in het aantal interviews, men zou graag meerdere interviews hebben met hun leidinggevende. Ook verdienen de communicatie en afstemming in de interviews meer aandacht en worden acties niet altijd uitgevoerd. Pm'ers met wie meerdere motivatie-interviews zijn gehouden, gaven wel aan dat de ideale werksituatie niet zo snel verandert, waardoor men het gevoel kan hebben hetzelfde te moeten antwoorden op de vragen.

Volgens de *leidinggevendenden* is het motivatie-interview een goede manier van interviewen, onder andere door de manier van doorvragen. Door de opzet van het interview wordt er ook eigen verantwoordelijkheid bij de pm'er gelegd. Door het uitvoeren van

de motivatie-interviews krijgen zij inzicht in hun eigen kunnen en de dingen die ze zelf kunnen aanpakken om hun werksituatie te veranderen.

De leidinggevenden geven aan dat de motivatie-interviews een goede gelegenheid bieden voor de pm'ers om aan te geven wat ze zouden willen in hun werksituatie en wat er speelt. Het geeft de leidinggevenden meer inzicht hierin. Maar over het algemeen hebben de leidinggevenden al een open en goede band met hun medewerkers. De leidinggevenden zijn betrokken, aanwezig en beschikbaar. Omdat de kinderopvang korte lijnen kent tussen management en medewerkers zijn de leidinggevenden al goed op de hoogte van wat er speelt en kennen ze hun medewerkers. Uit de interviews kwamen daarom voor hen weinig verrassingen naar boven.

De leidinggevenden merken op dat de medewerkers die deelgenomen hebben aan de motivatie-interviews (licht) gemotiveerder zijn. Het verhogen van de motivatie is volgens de leidinggevenden overigens niet eenvoudig, omdat de motivatie al hoog is vanaf het begin. Een verhoging van de motivatie specifiek met betrekking tot professionalisering, zoals het doel van de interventie, zien de leidinggevenden niet direct. Dat is volgens hen te verklaren uit de opzet van het interview, waarbij de pm'er het onderwerp bepaalt.

Gezien het ontbreken van een goede controlegroep is het niet mogelijk om te zeggen of men tevredenheid ervaart ten gevolge van deze specifieke interventie of ten gevolge van het deelnemen aan het onderzoek.

Gemeten opbrengsten

Met behulp van een vragenlijst is onderzocht in hoeverre er sprake was van vooruitgang en verschil in vooruitgang op aspecten van motivatie en professionalisering. Daarnaast is met de CLASS emotionele en educatieve kwaliteit in kaart gebracht.

Uit het kwantitatieve onderdeel van het onderzoek blijkt dat de gemiddelde mate van tevredenheid, vakbekwaamheid, vertrouwen in pedagogische vaardigheden, respect van en voor de organisatie en toewijding hoog zijn. Deze variëren niet of nauwelijks tussen de voor en nameting. De pm'ers zijn dus al hoog gemotiveerd voor hun werk in de kinderopvang.

Uit de analyses blijkt geen effect van de interventie op een van deze onderdelen. Of men wel of geen interviews heeft uitgevoerd, of een hoger aantal interviews maakt geen verschil uit voor de gehele motivatie die men aangeeft. Verklaringen voor het ontbreken van een significant effect, kunnen liggen in verschillende zaken. Zo is de implementatie van de interventie minder uitvoerig verlopen dan gepland, waardoor geen enkele pm'er de volledige interventie van vier interviews ervaren heeft en de groep pm'ers met wie drie interviews zijn gehouden ook vrij klein is, waardoor een eventueel effect moeilijk meetbaar is. Daarnaast speelt mee dat er maar een kleine groep pm'ers is van wie we beschikken over gegevens van beide meetmomenten (voor en na de interventie). Daarbij blijkt dat deze groep pm'ers hoger scoort op motivatie dan de groep pm'ers met enkel gegevens op de voormeting. Deze hogere initiële motivatie maakt dat een gunstig effect van de interventie minder goed haalbaar is (plafondeffect). Bij navraag naar de eigen ervaring van de effecten van de interviews geven alle pm'ers die deelgenomen hebben aan de interventie (en die bij de nameting de vragenlijst hebben ingevuld) aan dat ze de persoonlijke aandacht prettig te vinden en zich gehoord voelen door hun leidinggevende. Daarnaast geven pm'ers met wie meerdere interviews zijn gehouden vaker aan dat hun werkmotivatie verhoogd is en hun werkomstandigheden positief veranderd zijn.

Er zijn geen significante effecten te constateren van het uitvoeren van de interviews op de educatieve en emotionele kwaliteit van het vve-aanbod zoals gemeten door de CLASS. Hiervoor zijn meerdere verklaringen mogelijk. Zo heeft de interventie niet direct inge-

speeld op het handelen van de pm'er op de groep, er was sprake van een kleine responsgroep en de observaties zijn uitgevoerd op groepsniveau in plaats van op het niveau van de pm'er waardoor er wisselingen in geobserveerde pm'er mogelijk waren.

Resumerend

Concluderend wat betreft het effect van de motivatie-interviews op de betrokkenheid bij het werk, het werkplezier, het vertrouwen in de eigen vaardigheden en de motivatie om te professionaliseren blijkt dat er wel sprake is van een ervaren groei in motivatie, maar dit komt niet tot uiting in de kwantitatieve meting.

Dat vindt waarschijnlijk deels zijn reden in de basis van de kennispiramide. Zowel in de analysefase als in de implementatie zijn onderdelen niet optimaal uitgevoerd.

In de opzet van de interventie (analysefase) is gekozen voor een methode die weliswaar wetenschappelijk getoetst is en die bewezen de motivatie en betrokkenheid van de medewerkers verhoogt, maar in aanloop tot de keuze van een methode is niet voldoende bepaald wat de knelpunten waren (medewerkers zijn minder geneigd te professionaliseren), wat de achterliggende redenen zijn voor deze knelpunten (is het een gebrek aan motivatie, of spelen er andere dingen mee zoals onrust in een organisatie of tijdsgebrek), en of de gekozen methode vervolgens in staat is om de knelpunten te verlichten.

In het huidige geval is de methode te weinig toegespitst gebleken om het doel van de organisatie, professionalisering, aan te spreken. De medewerkers mochten zelf de inhoud van het gesprek bepalen. Daardoor kon het over geheel andere punten gaan dan over professionalisering. De motivatie-interviews kunnen wellicht wel de motivatie van een medewerker verhogen, maar dan betreft het de algehele werkmotivatie ten opzichte van de motivatie gericht op professionalisering. Omdat de algehele werkmotivatie al hoog is bij de pedagogisch medewerkers is het de vraag of een interventie daarop nodig is en of deze nog wat toevoegen kan.

Daarbij is het de vraag of de gekozen methode optimaal werkt in de kinderopvang. De lijnen in de kinderopvang zijn kort, de leidinggevenden kennen hun medewerkers goed en hebben een goede band met hen. Het uitvoeren van de motivatie-interview gaf een afgebakend moment om individueel contact te hebben met de medewerkers, maar er kwamen inhoudelijk weinig verrassingen uit.

Een punt van belang wat betreft het verbeteren van de kwaliteit van het handelen van de pm'er is dat als een pm'er thema's met betrekking tot professionalisering en pedagogisch didactisch handelen aandraagt in het interview, het niet vanzelfsprekend is dat zij datgene wat besproken is ook daadwerkelijk kan vertalen naar haar eigen handelen en dat op een adequate manier in de praktijk kan brengen. Wanneer het verbeteren van de educatieve kwaliteit het hoofddoel van de interventie is, dan is aan te bevelen dat pm'ers ondersteuning krijgen van een vve-coach om hun handelen naar aanleiding van de interviews aan te passen. Daarbij is het goed, als er vanuit de organisatie een mogelijkheid om te professionaliseren wordt aangeboden na of tijdens de interventie (bijvoorbeeld een cursus, KIJK!-training of begeleiding van een vve-coach), zodat een pm'er ook concrete mogelijkheid heeft om te professionaliseren.

Het tweede punt betreft de implementatie van de interventie. Doordat de interventie minder goed toegesneden was op het probleem en het doel van de organisatie was het effect voor de leidinggevenden ook niet duidelijk zichtbaar, wat maakte dat het draagvlak bij hen minder hoog was. Mede hierdoor is de interventie minder goed geïmplementeerd in aantal deelnemende pm'ers en aantal interviews per pm'er. Door het niet volledig uitvoeren van de interventie zijn meetbare effecten niet te verwachten. De interviews verhogen wellicht wel de motivatie, maar voor een verandering in het handelen is meer looptijd (en meer herhaling) van de interventie nodig.

Dat neemt niet weg dat daar waar de motivatie-interviews werden uitgevoerd deze als prettig en positief werden ervaren. Het is voor zowel leidinggevende als pm'er waardevol gebleken om regelmatig contact te hebben en een specifiek moment te hebben om eventuele knelpunten en wensen te kunnen bespreken. Voor medewerkers was het waardevol om te merken dat de actiepunten vervolgens daadwerkelijk opgepakt werden. De gepercipieerde motivatie en werkplezier werden hierdoor wel verhoogd.

7 Conclusies op basis van de kennispiramide

In dit hoofdstuk gebruiken we de in hoofdstuk 1 gepresenteerde kennispiramide om te laten zien wat de belangrijkste belemmeringen waren voor het onderzoek naar de innovatieprojecten en hoe het onderzoek wel kan bijdragen aan de verdere ontwikkeling van veelbelovende innovaties.

7.1 Analyse aan de hand van de kennispiramide

Onderbouwing

Aan alle projecten ligt een idee voor innovatie in vve ten grondslag: (!) voorlezen bevorderen door ouders toegang te geven tot digitale boeken, (!) pm'ers en leerkrachten in kleuteronderwijs kijken in elkaars groep en leren van elkaar, (!) functioneringsgesprekken met pm'ers verhogen de motivatie en inbreng van de pm'er, (!) als kinderen, pm'ers en ouders gezamenlijk theatervoorstellingen bijwonen zien pm'ers en ouders hoe ze de aandacht van kinderen kunnen trekken en hen kunnen activeren, (!) het aantal uren voorschoolse educatie per week wordt uitgebreid waardoor kinderen meer gelegenheid hebben daarvan te leren.

In drie gevallen is sprake van een onderbouwing van de innovatie en kan beargumenteerd worden dat het idee positieve effecten op vve kan hebben:

-Aan de Amsterdamse innovatie ligt een heel plausibele aanname ten grondslag: meer tijd in kinderopvang is een stimulans voor de sociale, cognitieve en talige ontwikkeling van jonge kinderen met name als hun thuisomgeving onderstimuleert. Meer uren leidt tot minder achterstand door meer 'blootstelling' (direct effect) en via een verbeterde organisatie en kwaliteit van het aanbod (indirect effect).

-Het Haagse innovatieproject maakt geïnspireerd door het Starcatchers-project in Schotland ontmoetingen van kunstenaars met peuters mogelijk. Het project zou de creativiteit en de taalontwikkeling bij kinderen stimuleren, onder andere doordat de ontmoetingen uitnodigen tot spel en gesprekjes achteraf. De reacties van de kinderen op de kunstenaars in aanwezigheid van de pedagogisch medewerkers beïnvloeden hun pedagogisch-didactische aanpak en via deze indirecte effecten ook de kinderen.

-Het Dordtse project is geënt op de goed-onderbouwde theorie dat voorlezen een cruciale bijdrage levert aan de taalontwikkeling in de peuterfase. Het wil belemmeringen voor voorlezen reduceren door vve-gezinnen toegang te geven tot Bereslim – een platform met digitale prentenboeken voor 0 tot 6 jaar. De bedenkers van het project (Vinci) namen aan dat digitale boeken minder barrières opwerpen dan papieren boeken en kinderen daardoor vaker voorgelezen worden. De digitale boeken bieden extra's zoals de mogelijkheid de computer te laten voorlezen. Als er hierdoor minder belemmeringen zijn om thuis geregeld Nederlandstalige prentenboeken voor te lezen, kan dit een stimulans zijn voor de ontwikkeling van het Nederlands – een tweede taal voor veel kinderen in de vve.

In twee gevallen ontbrak een gedegen probleemanalyse:

-Het Leidse innovatieproject experimenteert met een in het bedrijfsleven beproefde aanpak om de motivatie van medewerkers te verhogen. Er is echter geen analyse waaruit blijkt dat pm'ers in de vve motivatieproblemen hebben en van welke aard de motivatieproblemen zijn. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat, voor zover er al sprake is van motivatieproblemen, deze niet het werk als pedagogisch medewerker betreffen maar zich beperken tot bepaalde activiteiten, bijvoorbeeld verplicht zijn geregeld een uitgebreid observatiesysteem in te vullen. In het tweede geval is de vraag of de Leidse aanpak zin heeft.

-Aanleiding voor het project in Heerlen is een rapport van de inspectie waarin gesignaleerd wordt dat er onvoldoende contact is tussen de kinderopvang en het basisonderwijs en intensivering wenselijk is. Er is geen nader onderzoek gedaan naar de problemen die voortvloeien uit een gebrekkige "doorgaande lijn" en hoe daaruit nadelige gevolgen voor de vve voortvloeien.

Uitvoerbaarheid

In alle vijf gevallen lag er een uitvoerbaar plan dat het mogelijk maakt de innovatie te concretiseren, zij het niet altijd een compleet plan.

- In het Haagse project zijn de theatervoorstellingen waarin kunstenaars interacteren met peuters, gerealiseerd tot tevredenheid van alle betrokkenen. Verder was voorzien in een aanpak om de pm'ers te ondersteunen: observaties aan de hand van een kijkkader, gestructureerde coaching, goede voorbereiding en evaluatie van elke kunstontmoeting. In de praktijk bleek echter dat dit plan, de zogenoemde versterkte conditie, maar zeer ten dele is uitgevoerd. Er is dus een verschil tussen uitvoerbaarheid en daadwerkelijke uitvoering. De in dit geval vooral indirecte effecten

op de aanpak van pm'ers zijn pas te verwachten als naar aanleiding van de voorstellingen een gesprek met pm'ers op gang komt waarin de pm'ers worden aangemoedigd hun ervaringen te verwoorden en bekijken hoe deze vertaald kunnen worden naar hun interacties met de kinderen.

-In het Amsterdamse innovatieproject werd verwacht dat stabielere groepen zouden ontstaan wat ten goede zou komen aan de effectiviteit van de kinderopvang. Omdat maar twee van de vijf kinderopvangvoorzieningen kozen voor vaste dagdeelcombinaties (waarop kinderen komen) en een verplichte afname van 15 uur was in de meeste gevallen geen sprake van stabielere groepen.

In twee projecten was er weliswaar sprake van een gedetailleerd plan voor de innovatie maar dit was niet toegespitst op de problemen in de vve wat de uitvoering belemmerde:

-Het gespreksmodel in Leiden is ongewijzigd overgezet van het bedrijfsleven naar de kinderopvang, waarbij er te weinig rekening gehouden is met de praktische uitvoerbaarheid van een dergelijke interventie bij kinderopvangorganisaties. Daarbij heeft men aangenomen dat de motivatieproblematiek waarvoor de aanpak een oplossing moet bieden ook speelt in de kinderopvang, echter zonder een overtuigende argumentatie. In andere woorden, er lag een gedetailleerd plan dat echter niet toegespitst was op de "motivatie problemen" in de vve. Hierdoor was er weinig draagvlak voor de innovatie bij de leidinggevenden wat ertoe geleid heeft dat er veel minder interviews afgenomen zijn dan voor het onderzoek wenselijk was.

-Het gesprekspracticum in Heerlen is uitvoerbaar gebleken maar doordat een gedegen probleemanalyse ontbrak, bood het weinig handvatten voor verbetering van de vve. Wellicht waren er meer effecten geweest als meer sturing gegeven was aan keuze van

aandachtspunten bij wederzijdse bezoeken en de daarop volgende gesprekken.

In één project ontbrak kennis waardoor de uitvoering niet optimaal was:

-In Dordrecht kregen ouders als ze toegang hadden tot de Bereslimme boeken, groepsgewijs instructie van de pm'ers in hoe ermee aan de slag te gaan. De instructie was echter geheel geënt op traditioneel voorlezen. Achteraf moet worden geconstateerd dat de instructie aan de ouders niet voldoende was afgestemd op de mogelijkheden van digitale boeken en de nieuwe voorleesroutines die de digitale boeken mogelijk maken.

Ervaren opbrengsten

Bij vier van de vijf projecten vinden de betrokkenen het plan een verbetering van de bestaande praktijk en willen ze het continueren, blijkt uit positieve uitlatingen:

-De pm'ers en ouders laten zich in positieve bewoordingen uit over het kunstparticipatieproject in Den Haag. Enkele ouders laten weten zelf uit te kijken naar nieuwe voorstellingen in theaters om samen met hun kind te bezoeken. Pm'ers benoemen het belang van non-verbale communicatie, van lichaamstaal en van dans en beweging. Ook wordt genoemd het belang van geduld, terughoudender zijn met ingrijpen en sturen en stiltes durven laten vallen. Verder het werken met eenvoudige materialen en het inzicht dat je met weinig middelen veel creatiefs kunt doen. En: zorg voor verrassingseffecten, dat is een manier om de aandacht vast te houden. Tenslotte: durf te doen en durf je te laten gaan (in spel). Verder is bij pm'ers meer begrip ontstaan over het begrip kunst: het gaat niet alleen om schilderen, maar kunst kan van alles zijn. Hierbij is vooral ook de kennismaking met het theaterbezoek van belang

-In Amsterdam ervaren de geïnterviewden de urenitbreiding als een verrijking al heeft de urenitbreiding in de meeste gevallen niet geleid tot de gewenste meer heterogene instroom van doelgroep- en niet doelgroepkinderen en was geen sprake van stabielere groepen. Meer uren maakt een andere invulling van het dagprogramma mogelijk, met meer tijd voor individuele aandacht en werken in kleine groepjes.

-De pm'ers die deelnemen aan het reflectief practicum in Heerlen zijn positief over de ontmoetingen met leerkrachten van kleuterklassen en geven aan dat ze ideeën opdoen door het observeren bij de leerkracht, die ze vervolgens meenemen in het aanbod op de peuteropvang. Het kan gaan om een houding of bepaalde acties of meer praktische aanpassingen. De begeleiders van de audits zijn minder positief gestemd over het auditproces 'an sich', maar zijn wel positief over de veranderingen die zij zien bij pm'ers en leerkrachten.

-In Leiden zijn de pm'ers positief over de vernieuwde functioneringsgesprekken; echter, bij de uitvoerende leidinggevendenden is minder draagvlak en zij lijken niet genegen het project in de nabije toekomst te continueren.

-In Dordrecht wordt geconstateerd dat het project meer belasting van leidinggevendenden en pm'ers met zich mee brengt en er ook financiële consequenties zijn. In eerste ronde kondigt de kinderopvang in Dordrecht aan het abonnement op Bereslim op te zeggen vanwege de hoge kosten. Na kennisname van de resultaten kiezen ze toch voor continuering van het abonnement en de mogelijkheid ouders thuis toegang te verlenen tot de digitale boeken. Ouders, daarentegen, hebben gemengde gevoelens over de digitale prentenboeken. Sommigen laten de pm'ers en onderzoekers weten dat de boeken saai zijn en hun kind meer houdt van shows op Nickelodeon of YouTube filmpjes.

Evidentie

We streefden naar toetsing van effecten van innovaties op de begeleiding door pm'ers en vaardigheden van kinderen en meta-analytisch verschillen tussen de projecten te testen. In de projecten gericht op de pm'ers is het pedagogisch handelen getest door met de CLASS te observeren. In Dordrecht is de taalontwikkeling van de kinderen getest.

Voor één van de vijf projecten bleek het mogelijk om een statistisch bewijs te leveren dat de innovatie een verbetering vormt van het vve-aanbod. Daarnaast vindt één project effecten in een voorwaarde voor kwalitatief vve-aanbod (samenwerking en doorgaande lijn). We sluiten niet uit dat meer projecten na verdere ontwikkeling positieve effecten laten zien. In een aantal gevallen had de interventie geen duidelijke focus op het vve-aanbod. In Heerlen, bijvoorbeeld, vinden voor pm'ers aantrekkelijke activiteiten plaats. Doordat een focus op vve-prioriteiten, bijvoorbeeld taalontwikkeling, ontbreekt, is er geen garantie dat de activiteiten nieuwe impulsen geven aan het vve-aanbod. Soms laat de uitvoering te wensen over. In Den Haag, bijvoorbeeld, is geen poging gedaan om de ervaringen tijdens de kunstvoorstellingen te vertalen naar pedagogisch handelen door coaching van pm'ers die erop gericht is om het kunstproject in te passen in hun praktijk.

Effectonderzoek is pas mogelijk als onderzoekers controle hebben op de uitvoering van de interventie. In de meeste gevallen was daar geen sprake van en was de interventie nogal afwijkend van wat beoogd werd (Amsterdam), waren veel minder proefpersonen beschikbaar dan een onderzoek vraagt (Leiden) of ontbrak een controlegroep (Den Haag). In het Dordtse project hebben de onderzoekers ervoor gekozen niet de lopende gang van zaken als uitgangspunt te nemen maar een strakke regie te voeren over zowel de interventieconditie als de controleconditie wat de

kwaliteit van het design en de verzamelde gegevens ten goede kwam. Het betekende wel dat het Dordtse innovatiecentrum en de Vinci-projectleiding hierdoor extra belast werden maar zij hebben loyaal alle medewerking verleend.

Samenvattend: de vier niveaus van de kennispiramide toegepast op de vijf vve-innovatiecentra

Amsterdam: 15 uur	Den Haag: kunstvoorstellingen	Dordrecht: digitale boeken thuis	Heerlen: reflectief practicum	Leiden: motivatie
aannemelijk dat meer tijd leidt tot betere prestaties	het idee dat kunstvoorstellingen een verrijking zijn wordt plausibel gemaakt in de literatuur	goed verankerd in de literatuur als stimulans voor taalontwikkeling	de noodzaak contacten tussen kinderopvang en basisschool te intensiveren is geïnspireerd door Inspectierapport	geen probleemanalyse die een focus op algemene motivatieproblemen motiveert
uitbreiding van tijd heeft niet de voorspelde effecten op vorming van stabiele groepen	mooie, inspirerende kunstvoorstellingen maar geen georganiseerde activiteiten die die effect op pm'ers veilig stellen	ouders ontvingen groepsgewijs instructie die die onvoldoende toegesneden was op de digitale boeken	de wederzijdse bezoeken en reflectie zijn uitvoerbaar maar niet toegespitst op vve	de leiding past een algemeen gespreksmodel toe zonder toespitsing op vve
pm'ers beoordelen de urenuitbreiding als positief	ouders en pm'ers zijn positief over de ervaring maar uit hun rapportage blijkt geen transfer naar pedagogisch handelen	wordt ondersteund door leidinggeevenden en pm'ers maar stuit op onbegrip bij een deel van de ouders	pm'ers ervaren de aanpak positief	pm'ers voelen zich gehoord maar de leidinggeevenden ervaren aanpak als belastend
geen meetbare effecten op proceskwaliteit	geen meetbare effecten op aanpak van pm'ers	aantoonbare effecten van digitale boeken op de taalontwikkeling van de kinderen	geen meetbare effecten op aanpak van pm'ers, wel op samenwerking (=voorwaarde voor kwaliteit van vve)	ervaren groei in motivatie komt niet tot uiting in aanpak pm'ers

7.2 Samenvatting en implicaties

Een jury werd belast met de selectie van vijf veelbelovende vve-innovaties met het doel te onderzoeken of de projecten een zinvolle aanvulling zijn en de vve positief kunnen beïnvloeden. De jury lette voornamelijk op de aantrekkelijkheid van het idee zonder veel aandacht te besteden aan de (theoretische) onderbouwing en uitvoerbaarheid van de innovatie.

De onderzoekers hebben een serieuze poging gedaan naast de door de betrokkenen ervaren opbrengsten ook empirische evidentie aan te tonen maar in de meeste gevallen niet succesvol doordat de basis van de piramide – onderbouwing en uitvoerbaarheid – tekort schoot. Voor het merendeel van de geselecteerde innovatieprojecten geldt dat verdere onderbouwing en ontwikkeling nodig is voor evaluatieonderzoek zinvol is.

Samengevat varieerden de obstakels per project:

- In Leiden is een gespreksmodel toegepast dat vanuit andere sectoren op de kinderopvang toegepast, maar zonder aan te tonen dat dit model problemen in de vve kan oplossen. Er ontbreekt een op vve toegespitste analyse waaruit blijkt dat sprake is van een motivatieprobleem in de vve en het gespreksmodel een adequate reactie is op de problemen. Hierdoor was ook het draagvlak voor de interventie in de organisatie niet groot wat de uitvoering van een onderzoek naar deze innovatie bemoeilijkte.
- In Heerlen gaan pm'ers in gesprek met leerkrachten in het kleuteronderwijs. De interventie was gericht op verbetering van de samenwerking en niet direct op het pedagogisch didactisch handelen op de groep. Hiertoe ontbraken er richtlijnen die sturing geven aan de observaties in elkaars groep of klas en de daarop volgende gedachtenuitwisseling tussen pm'ers en leerkrachten, is er geen enkele garantie dat

- voor vve relevante aspecten aan bod komen en de audits bijdragen aan optimalisering van het pedagogisch handelen van de pm'ers. Wellicht zou een inhoudelijk gemotiveerde sturing, bijvoorbeeld door te observeren en discussiëren aan de hand van een observatieschema met een focus op voor de vve relevante aspecten, een positief effect kunnen hebben.
- Het Haagse innovatiecentrum is gebaseerd op veelbelovende ervaringen in Schotland maar de uitvoering van de innovatie schiet in een aantal opzichten tekort. De versterkte conditie leek 'naar tevredenheid ontworpen', maar de uitvoering bleek in de praktijk tegen te vallen. Dat kwam onder meer door personeelwisselingen onder degenen die bij de opzet van het onderzoek betrokken waren geweest. Verder bleek het draagvlak voor een versterkte aanpak met en voor de pm'ers niet groot genoeg. Dit kwam door tijdgebrek, maar waarschijnlijk ook omdat veel betrokkenen wel tevreden waren met de reguliere aanpak van het project met kunstenaars. Men zag de versterkte conditie daarom niet als de oplossing voor een probleem.
  - De onderzoekers van het Amsterdamse innovatieproject anticipeerden op veranderingen in de organisatie (stabielere en meer heterogene groepen) die de kwaliteit van de kinderopvang een stimulans kunnen geven. De kinderopvanginstellingen kozen echter voor verschillende uitwerkingen van de 15-uurs maatregel. Daardoor was er in de verschillende instellingen geen sprake van een vergelijkbare interventie waarvan effecten getest kunnen worden.
  - In het Dordtse project ontbrak kennis voor een optimale implementatie van de digitale prentenboeken in gezinnen. De instructie van de ouders was gebaseerd op routines rond voorlezen van papieren boeken maar niet afgestemd op de nieuwe mogelijkheden die digitaal lezen biedt. Het gevolg was dat ouders onvoldoende inzicht hadden in de mogelijkheden van de digitale boeken en hoe ze die konden inpassen in de

dagelijkse routines. Daardoor hebben ze misschien de digitale boeken niet optimaal benut en zijn de onderzoeksbevindingen een onderschatting van de feitelijke mogelijkheden.

In andere woorden, de meeste innovaties waren nog in ontwikkeling. Bijgevolg hadden wij, de onderzoekers, er moeite mee te bepalen waarop we ons moesten focussen. Onze opdracht was de innovatieprojecten te evalueren maar voor een deel van de projecten bleek al snel dat deze nog niet in een stadium waren waarin evaluatie zinvol is en werd al snel duidelijk dat verdere ontwikkeling van de innovatie, i.e., reflectie op de invulling en de uitvoering ervan, noodzakelijk was.

In toekomstig onderzoek kan deze spagaat wellicht omzeild worden door de opdracht aan de onderzoekers van veelbelovende innovaties in de vve te verbreden:

- Aan onderzoek gaat een gedegen analyse van de verschillende kennisniveaus vooraf en dit kan aanleiding zijn voor onderzoekers om met de centra verdergaand dan nu mogelijk was, te werken aan een verdere onderbouwing en uitwerking van de plannen. Pas als de pijlers van het innovatieproject – met name de onderbouwing en uitvoerbaarheid – naar tevredenheid ontworpen zijn en degelijk genoeg lijken als basis voor de innovatie, is toetsing mogelijk om te bewijzen dat de innovatie een verbetering van de vve kan zijn.
- Een goede onderbouwing en uitwerking zijn beter mogelijk als het innovaties betreft die de proces- of educatieve kwaliteit van de vve *direct* beïnvloeden, in plaats van *indirect* via de motivatie van pm'ers of betere onderlinge contacten van medewerkers.
- De subsidiegever stelt zo nodig extra gelden beschikbaar als onderdelen van een veelbelovende innovatie verdere ontwikkeling behoeven. Het project in Den Haag zou bijvoorbeeld meer hebben kunnen bijdragen aan deze

innovatie in de vve als, in samenspraak met de gemeente en deelnemende organisaties, de elementen die waren bedacht ter versterking van de interventie ook daadwerkelijk waren ontwikkeld en uitgevoerd.

- Idealiter wordt het onderzoek onafhankelijk van de gang van zaken in organisaties uitgevoerd en voeren onderzoekers een strakke regie over zowel de interventieconditie als de controleconditie. Onderzoekers testen kernonderdelen van de innovatie en proberen effecten van allerlei niet essentiële variaties in de uitvoering van de innovatie zoveel mogelijk buiten te sluiten. In het Dordtse project is daarom een groep geselecteerd die volgens een door de onderzoeker gecontroleerd stramien toegang kreeg tot digitale en papieren boeken. Het onderzoek is zo opgezet dat alleen het effect van boekformaat (digitaal versus papier) getoetst is en allerlei andere variaties geen invloed hebben.
- Geef de onderzoekers zo nodig extra financiële middelen voor het opzetten en uitvoeren van een kritische toets van kernelementen van de innovatie. Stel zo nodig onderzoekers in staat om het experiment af te schermen van de gang van zaken in de organisaties en allerlei toevallige omstandigheden zoals ziekte en personeelsverloop die de uitvoering beïnvloeden.
- Maak replicatie mogelijk als uit de experimenten blijkt dat kernelementen van innovaties effectief zijn. Digitale boeken hebben aantoonbaar effect op de taalontwikkeling van kinderen maar gezien het kleine aantal proefpersonen is replicatie van dit onderzoek aan te bevelen.

Literatuur

- Alavi, M. & Leidner, D. (1999). Knowledge an management systems: issues, challenges and benefits. *Communications of the Association for Information Systems*. Volume 1, article 7.
- Bus, A,G, & Anstadt, R.(2020). *Thuis Voorlezen met Digitale Prentenboeken*. Een veelbelovende interventie voor twee- en driejarigen met een taalachterstand? Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1058..
- Druuten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). *Rapportage innovatiecentrum Heerlen 'Kijken in elkaars keuken' ten behoeve van samenwerking tussen peuteropvang en basisschool*. Nijmegen: KBA.
- Druuten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). *Rapportage Innovatiecentrum Leiden Motivatie als motor voor professionalisering*. Nijmegen: KBA.
- Heemskerk, I., Meijer, J., van Eck, E., Volman, M., Karssen, M., & Kuiper, E. (2011). *EXPO II: experimenteren met ict in het PO tweede tranche: onderzoeksrapportage*. Kohnstamm Instituut.
http://downloads.kennisnet.nl/algemeen/Totaal_EXPO_II_eindrapportage_d_efinitief.pdf
- Le Paro, M., Hamre, B.K., Pianta, R.C. (2011). *Classroom Assessment Scoring System. Toddler Manual*. Teachstone, Charlottesville
- Veen, A. & Karssen, M. (2020). *15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1063.
- Veen, A., Haanstra, F. & Karssen, M. (2020) *Kunstenars in de groep*. Onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1054.
- Veen, A., Meijer, J. & Druuten, L.. (2020). *Gebruik van data van observatieinstrument KIJK! in onderzoek*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1048.

Deelrapporten project Innovatiecentra vve

In het kader van het project 'Innovatiecentra vve' zijn vijf deelrapporten verschenen:

Veen, A. & Karssen, M. (2020). **15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam**. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1063.

Veen, A., Haanstra, F. & Karssen, M. (2020) **Kunstenaars in de groep**. Onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1054.

Bus, A.G. & Anstadt, R. (2020). **Thuis voorlezen met digitale prentenboeken**. Een veelbelovende interventie voor twee- en driejarigen met een taalachterstand? Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1058.

Drueten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage innovatiecentrum Heerlen '**Kijken in elkaars keuken**' ten behoeve van samenwerking tussen peuteropvang en basisschool. Nijmegen: KBA.

Drueten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage Innovatiecentrum Leiden **Motivatie als motor voor professionalisering**. Nijmegen: KBA.

De resultaten zijn samengevat in een overkoepelend eindrapport:

Veen, A., Bus, J. & Drueten, L. van (2021). **Innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie**. Samenvatting van vijf deelonderzoeken. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1064.

Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut

- 1063 Veen, A. & Karssen, M.
15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam.
- 1062 Boogaard, M., Eck, E. van, Heemskerk, I.M.C.C., Veen A.
Onderwijsidealen. Liber Amicorum voor Guuske Ledoux.
- 1061 Vaessen, A. & Pater, C., Exalto, R.
Passend onderwijs in de praktijk deel 4. Casestudies in het
primair en voortgezet onderwijs, ronde 2019. El Paso 69.
- 1060 Buisman, M., Kuijper, S., Hickendorff, M., Kuijpers, R.E.,
Keuning, J., Walet, L., Meijer, J., Ankersmit, M. &
Kronenburg, F. van.
Rekenvaardigheden in het (S)BO.
- 1059 Stigt, van A., Lourens, J. en Buisman, M.
Evaluatie Gelderse aanpak laaggeletterdheid.
- 1058 Bus, A.G. & Anstadt, R.
Thuis voorlezen met digitale prentenboeken.
- 1055 Aarsen, E. van, Suijkerbuijk, A., Smeets, E., Kennis, R.,
Weijers, D., Koopman, P. & Ledoux, G.
Extra analyses ten behoeve van de Evaluatie Passend
onderwijs. El Paso 72.
- 1054 Veen, A., Haanstra, F. & Karssen, M.
Kunstenaars in de groep. Onderzoek naar effecten van
kunst in de voorschoolse educatie.
- 1053 Weijers, D., Van Stigt, A., Ledoux, G.
Overstap po-vo voor jonge (hoog)begaafde leerlingen in
Amsterdam-Diemen.

Deze rapporten zijn te bestellen via: secr@kohnstamm.uva.nl
Voor meer informatie, zie; <http://www.kohnstammstituut.nl>